МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВАДИМА ГЕТЬМАНА

Факультет фінансів

Кафедра фінансів імені Віктора Федосова

ОСВІТНЬО-ПРОФЕСІЙНА ПРОГРАМА	**ФІНАНСИ**
Галузь знань	07 «Управління та адміністрування»
Спеціальність	072 «Фінанси, банківська справа і страхування»

Форма навчання: _____денна_____

КВАЛІФІКАЦІЙНА МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА

на тему **«Вплив реформи децентралізації на збалансування бюджетної системи України»**

Здобувачки Юрчишеної Іванни Сергіївни
(ПІБ, підпис)

Науковий керівник: к.е.н., доцент
Сивульська Н.М
(науковий ступінь, учене звання, ПІБ)
_____
(підпис)

Робота допущена до захисту перед екзаменаційною комісією з атестації здобувачів вищої освіти (ЕК)

Завідувач кафедри фінансів імені Віктора Федосова:
доктор економічних наук, професор Буряченко А.Є.
(науковий ступінь, учене звання, ПІБ)
_____
(підпис)

Київ 2023

ЗМІСТ

ВСТУП ……4

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФУНКЦІОНУВАННЯ БЮДЖЕТНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ ПІД ВПЛИВОМ ФІНАНСОВОЇ ДЕЦЕНТРАЦІЗАЦІЇ……..7

1.1 . Сутність реформи фінансової децентралізації ……7

1.2 Теоретичні аспекти функціонування бюджетної системи ……14

1.3 Критичний огляд наукових публікацій з проблематики реформування бюджетної системи України ……21

РОЗДІЛ 2. ОЦІНКА РЕЗУЛЬТАТИВНОСТІ РЕФОРМИ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ ЩОДО ЗБАЛАНСУВАННЯ БЮДЖЕТНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ ……28

2.1 Зміни, що відбулися в функціонуванні бюджетної системи України внаслідок реформи децентралізації ……..28

2.2 Оцінка формування доходної частини бюджетів в умовах децентралізації…..32

2.3. Вплив реформи децентралізації на видаткову частину бюджетів України…..42

РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ БЮДЖЕТНОЇ СИСТЕМИ В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ……48

3.1 Оцінка фінансової стійкості бюджетів в Україні ……48

3.2. Проблеми та напрями розвитку в контексті децентралізації влади в Україні..52

3.2 Світовий досвід впровадження реформи децентралізації ……..57

ВИСНОВКИ ……65

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ……69

ДОДАТКИ ……76

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

ВВП – валовий внутрішній продукт.

ОМС – органи місцевого самоврядування.

ОТГ – об’єднані територіальні громади.

ПДФО – податок на доходи фізичних осіб.

ВСТУП

Актуальність теми. Децентралізація є однією з ключових реформ, яка проводилася в Україні впродовж останніх років. Основна мета реформи полягає в наданні місцевим органам влади більшої автономії щодо формування та використання місцевих бюджетів, удосконаленні регулювання міжбюджетних відносин, поліпшенні управління процесами формування, розподілу та використання фінансових ресурсів на рівні місцевого самоврядування для створення ефективної та прозорої системи управління фінансами на місцевому рівні, яка активно сприяє досягненню цілей сталого розвитку. З огляду на це, важливим є дослідження особливостей децентралізації в Україні та її впливу на збалансування бюджетної системи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Багато українських та зарубіжних вчених досліджують аспекти впровадження фінансової та бюджетної децентралізації. Серед них можна відзначити: М. Кейнса, Дж. Брауна, Дж. Уоллісома, В. Оутсома, В. Опаріна, В. Федосова, І. Чугунова, Т. Бондарука, І. Луніної, О. Кириленко, Т. Сало, С. Боринця та інших. В своїх дослідженнях вони акцентували увагу на важливості та необхідності впровадження аналогічної реформи, спрямованої на поліпшення рівня добробуту населення країни. Незважаючи на напрацювання науковців, питання залишається дискусійним, адже впровадження фінансової та бюджетної децентралізації не лише надає нові можливості для розвитку регіонів, але й викликає численні виклики та проблеми.

Мета і завдання дослідження. Мета кваліфікаційної магістерської роботи полягає в обґрунтуванні теоретичних засад функціонування бюджетної системи та змін в результаті проведення реформ, дослідження практичних аспектів збалансування бюджетної системи після реформи децентралізації в Україні, вивчення світового досвіду та розробці практичних рекомендацій щодо її удосконалення в Україні.

Відповідно до поставленої мети були поставлені *такі завдання:*

- обґрунтувати теоретичні аспекти реформи децентралізації, визначити сутність реформи, основні напрями;
- розкрити теоретичні аспекти функціонування бюджетної системи України;
- охарактеризувати нормативно-правове та інформаційне забезпечення функціонування бюджетної системи України;
- здійснити оцінку фінансових результатів впливу реформи децентралізації на збалансування бюджетної системи України;
- оцінити зміни в доходній та видатковій частині бюджету України після реформи децентралізації;
- визначити проблеми, які залишились невирішеними після реформування бюджетної системи України;
- проаналізувати світовий досвід реформування бюджетних систем, обґрунтувати можливість та доцільність його застосування в Україні;
- обґрунтувати шляхи вдосконалення функціонування бюджетної системи України.

Об'єктом дослідження є бюджетна система України.

Предметом дослідження є зміни, що відбуваються в бюджетній системі України під впливом процесу децентралізації.

Методи дослідження. У роботі використано широкий спектр наукових методів для комплексного аналізу та оцінки впливу реформи децентралізації на бюджетну систему України. Зокрема: аналіз законодавчих, нормативно-правових документів, що пов'язані з предметом дослідження, абстрактно-логічний метод (для розгортання значення понять, теоретичних узагальнень і висновків за матеріалами дослідження), логіко-семантичний метод (поглиблення понятійно-категоріального апарату наукових досліджень за темою), діалектичний та системний методи (для розкриття сутності та визначення особливостей розвитку децентралізації), історичний підхід (для визначення закономірностей становлення та розвитку реформи децентралізації в Україні), аналіз та синтез (для аналізу структури і динаміки дохідної та видаткових частин бюджетів в ході реформи

децентралізації), порівняльний аналіз (при зіставленні досвіду України та інших зарубіжних країн при впровадженні реформи), табличний та графічний методи (для візуального зображення результатів впливу реформи на зведений бюджет), горизонтальний аналіз (для розрахунку абсолютної зміни досліджуваного показника, оцінки темпу росту та приросту цього показника), структурний аналіз (для визначення питомої ваги того чи іншого досліджуваного показника), динаміка в часі, кореляція.

Теоретична, методична та практична значущість отриманих результатів. Теоретична значущість результатів полягає у визначені теоретико-методологічних засад сутності та впливу реформи децентралізації на бюджетну систему України та її збалансування. Практична значущість дослідження полягає в тому, що запропоновані в роботі напрями розвитку в контексті децентралізації влади, можуть бути корисними для прийняття рішень на різних рівнях управління та внесення покращень у систему бюджетного планування. Результати дослідження можуть бути використані у наступних наукових дослідженнях з даної тематики.

Інформаційною базою дослідження є законодавчі та нормативні акти України, Бюджетний та Податковий кодекс, матеріали офіційних сайтів органів місцевого самоврядування, статистичні та аналітичні дані Міністерства фінансів України та Державної казначейської служби України, наукові дослідження зарубіжних і вітчизняних науковців.

Апробація матеріалів кваліфікаційної магістерської роботи. Окремі положення та результати магістерської роботи висвітлені в тезах на тему «Вплив реформи децентралізації на збалансування бюджетної системи України», що опубліковані у збірнику міжнародної науково-практичної конференції студентів та дослідників «Сучасні питання економіки та фінансів: глобальні виклики та тренди», яка відбулася 09.11.2023р.

Структура роботи. Кваліфікаційна магістерська робота містить 75 сторінок, 9 таблиць, 18 рисунків, список використаних джерел з 66 найменувань, додатки.

РОЗДІЛ 1
ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФУНКЦІОНУВАННЯ БЮДЖЕТНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ ПІД ВПЛИВОМ ФІНАНСОВОЇ ДЕЦЕНТРАЦІЗАЦІЇ

1.1 Сутність реформи фінансової децентралізації

Один із ключових напрямків розвитку сучасних демократичних країн полягає у підвищенні рівня добробуту населення. Відповідно до досвіду зарубіжних країн, досягнення цієї мети є більш ефективним на рівні місцевого самоврядування, а не на рівні держави. Тому реформа децентралізації є ключовим інструментом для забезпечення цієї мети. Вона стала однією з ключових реформ в Україні, спрямованою на створення ефективного місцевого самоврядування, створення сприятливих умов для проживання громадян і забезпечення доступності високоякісних публічних послуг.

У теоретичних та практичних дослідженнях поняття «децентралізація» розглядається багатосторонньо, але при трактуванні майже всі науковці погоджуються, що це переведення певних процесів від вищих органів до нижчих за рівнем.

Найбільш широко поняття децентралізації влади висвітлено в офіційному глосарії сайту «Децентралізація», а саме передача адміністративних та політичних повноважень, разом з фінансами на найближчий до людей рівень, де їх реалізація відбудеться найбільш ефективно та встановлення контролю за законністю дій реалізації органів місцевого самоврядування [24]. З даного визначення можна зробити висновок, що мета реформи полягає в наданні допомоги та створенні відповідних умов для місцевого самоврядування, аби вони могли самостійно вирішувати проблеми, що стосуються їх територій.

У сучасній українській економічній науці існують різні терміни, такі як "фінансова децентралізація", "фіскальна децентралізація" і "бюджетна децентралізація", які досить часто вживаються паралельно та мають схожий синонімічний зміст. Проте варто зауважити, що фінансова децентралізація є більш обширним поняттям, охоплюючи всю систему фінансових взаємодій між органами місцевого самоврядування та державою(Рис.1.1).

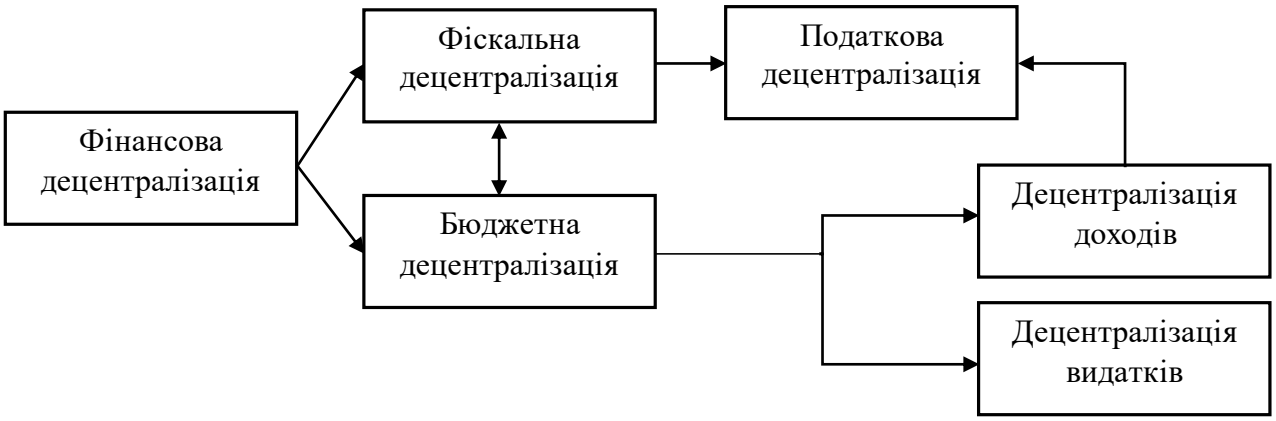

Рисунок 1.1 - Складові процесу децентралізації у фінансовій сфері та їх орієнтири

Джерело: розроблено автором на основі [60]

Фінансова децентралізація є ключовою частиною загального процесу децентралізації, без якої неможлива її повна реалізація. В рамках вузького підходу фінансова децентралізація розглядається як передача функцій і повноважень від центральної влади до місцевої. За широким підходом, фінансова децентралізація розглядається як система взаємовідносин між владою та адміністративно-територіальними одиницями, при якій відбувається передача функцій, повноважень та фінансових ресурсів від центральних органів влади до місцевих органів влади. [18,с.38].

В свою чергу, фіскальна децентралізація включає в себе повноважень щодо формування неподаткових доходів та автономності щодо здійснення видатків, а також податкову децентралізацію, що передбачає право місцевим органам влади визначати складові місцевих податків та зборів, а також встановлювати чи скасовувати їх, забезпечуючи відповідну самостійність у цій сфері.

Щодо бюджетної децентралізації, то вона охоплює децентралізацію доходів та видатків. Вона включає в себе податкову децентралізацію та децентралізацію неподаткових надходжень, а також передбачає можливість формувати, затверджувати й виконувати бюджети місцевого самоврядування.

Розглянемо класифікацію поняття «децентралізація». За типами її поділяють на політичну, адміністративну і фіскальну (Рис.1.2).

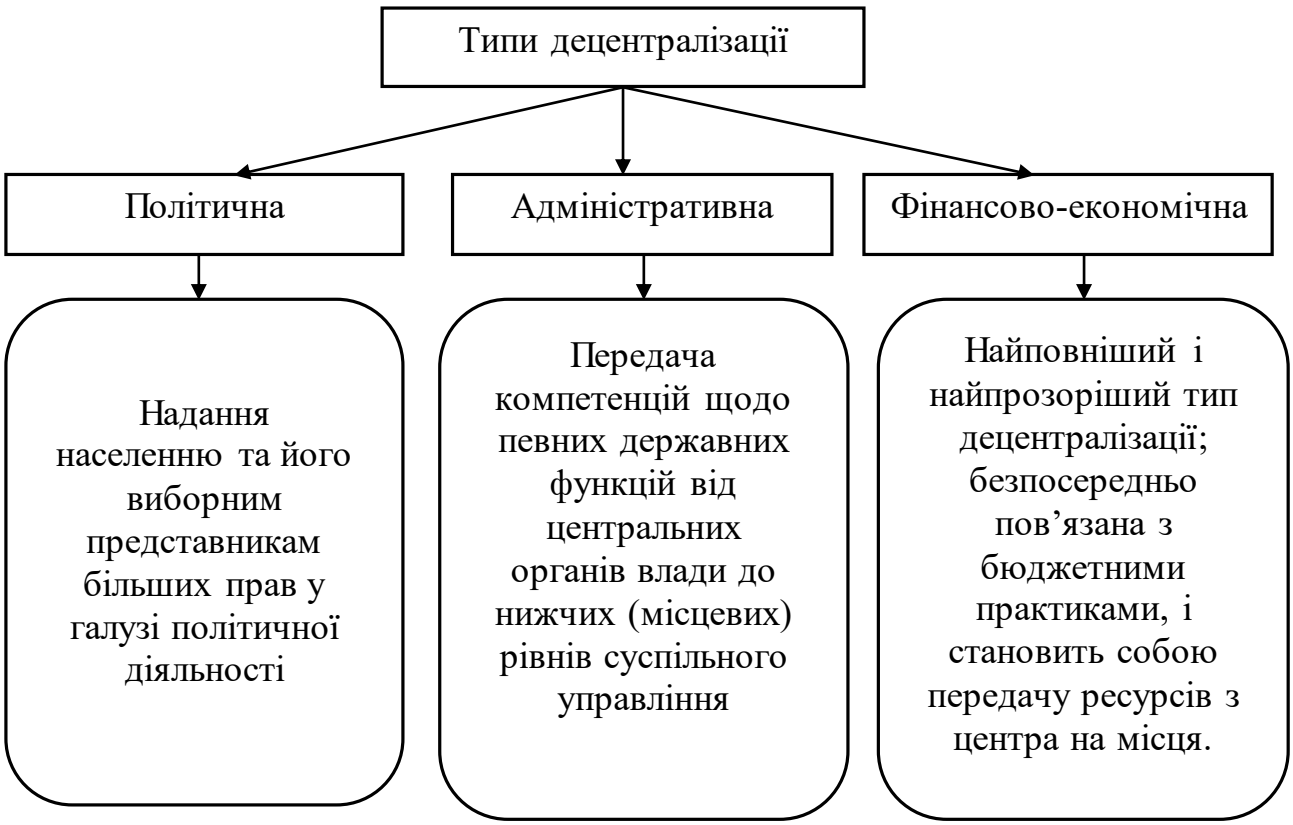

Рисунок 1.2 - Типи децентралізації

Джерело: розроблено автором на основі [14, с.8]

Політична децентралізація розглядається у двох аспектах. По-перше, це передача владних повноважень органам влади на рівень управління, що розташований нижче за центральний. По-друге, вона передбачає спільну розробку і реалізацію політики шляхом залучення зацікавлених сторін.

Адміністративна децентралізація націлена на делегування владних повноважень пов'язаних із процесом розробки та прийняття рішень, а також ресурсів і повноважень для надання державних послуг у визначених сферах від

центральних рівнів влади до нижчих, галузевих управлінь, які підпорядковані центральним органам влади та агенціям. [14, с.8].

Фінансово-економічна (фіскальна) децентралізація – це процес делегування фінансових ресурсів та повноважень, включаючи формування дохідної частини бюджету. Умови такого делегування часто визначаються під час переговорів між центральною та місцевою владою на основі різноманітних факторів, таких як взаємозв'язок регіонів, доступність ресурсів та можливості місцевого управління [14, с.8].

Науковці також виділяють основні форми децентралізації відповідно до ступеня її втілення: деконцентрація, деволюція, делегування та дивестиція. Характеристику кожної форми децентралізації наведено на рис. 1.3.

Рисунок 1.3 - Форми децентралізації

Джерело: розроблено автором на основі [40, с.3-4]

Деконцентрація, яка найчастіше застосовується в унітарних державах, серед інших форм децентралізації, вважається менш розвиненою та найбільш слабкою. Водночас, делегування є найбільш вдосконаленою моделлю децентралізації, оскільки вона передбачає передачу суттєвої частини державних повноважень до виключної компетенції місцевих органів самоврядування.

Також децентралізацію класифікують за суб'єктами та сферами впливу на [36]:

– територіальну – передбачає створення органів влади, які здійснюють свою діяльність самостійно в адміністративно-територіальних одиницях, незалежно від державних органів влади;

– функціональну – визнає окремі самостійні та незалежні спеціалізовані організації, як суб'єкти владних повноважень, та передбачає делегування таким організаціям якусь частину завдань публічного характеру;

– предметну – передбачає впровадження професійного самоврядування через представницьку організацію, яка контролюється державними органами влади.

За способами побудови вирізняють лише два види децентралізації [58, с.169]:

– вертикальна – визначає порядок прийняття рішень органами різних рівнів та здійснює нагляд і контроль за їхньою діяльністю;

– горизонтальна – передбачає розподіл та визначення функцій між органами влади одного рівня для різних галузей.

Науковці, окрім типів та форм децентралізації, виділяють три моделі децентралізації, які визначаються відсотковою часткою місцевих податків у загальній системі оподаткування держави та в певній мірі відображають ступінь фінансової самостійності місцевого самоврядування. А саме:

– скандинавська модель – характеризується, тим що питома вага місцевих податків становить 20–50 % усіх податків та 10–20 % від ВВП;

– латинська модель – вирізняється меншим ступенем децентралізації, де місцеві податки становлять 20 % усіх податкових надходжень та 4–6 % від ВВП;

– ганноверська модель – характеризується, ти що на місцеві податки припадає близько 4-5 % податкових надходжень та лише 1-2 % від ВВП [58, с.169].

Для подальшого аналізу результатів фінансової децентралізації в Україні необхідно визначити особливості процесу її формування та впровадження. Виділяють певні етапи впровадження децентралізації (рис. 1.4). Завдяки такому розділенню процесу децентралізації на етапи, можна зрозуміти темпи її впровадження, контролювати виконання та планувати на перспективу наступні вчинки.

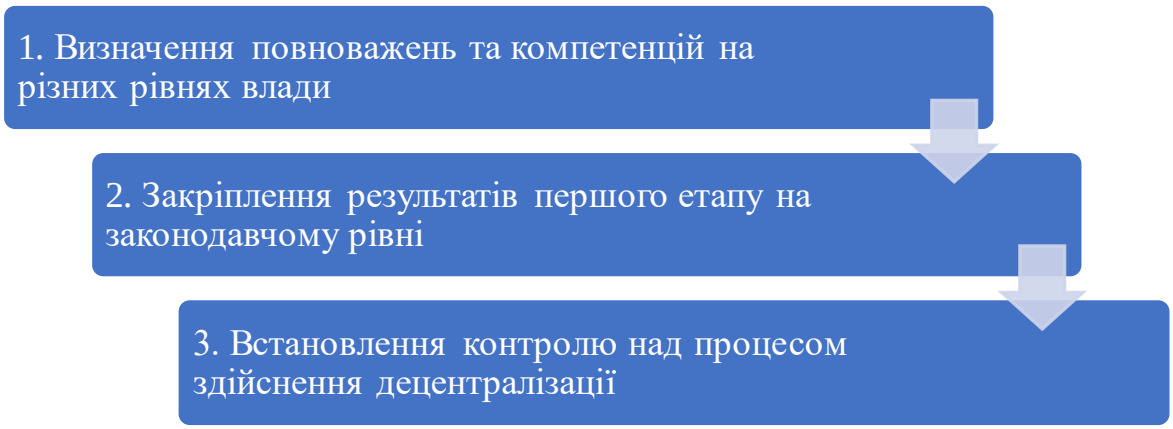

Рисунок 1.4. - Етапи впровадження

Джерело: розроблено автором на основі [28, с.4]

Процес фінансово децентралізації в Україні бере свій початок від 1991 р. Умовно його можна поділити на 5 основних етапів (табл. 1.1).

За період незалежності в Україні було розпочато низку реформ щодо децентралізації у сфері публічного управління, проте до 2014 року вони були декларативними.

Таблиця 1.1 - Етапи впровадження фінансової децентралізації в Україні

Часові межі етапу	**Основне досягнення**	**Особливості**
І етап (1991-2001 рр.)	Створення передумов для розвитку принципів децентралізації	– прийнятий Закон України «Про місцеве самоврядування»; – ратифіковано Європейську хартію місцевого самоврядування; – запроваджено бюджетний федералізм; – визначено фінансову та матеріальну бази органів місцевих влади;

Продовження табл. 1.1

II етап (2001-2010 рр.)	Посилення процесів децентралізації державних фінансів	– прийнято Бюджетний кодекс України; – прийнято Закон України «Про міжбюджетні відносини між районним бюджетом та бюджетами міст районного значення, сіл, селищ та їх об'єднань»; – удосконалено організацію міжбюджетних відносин; – ухвалено Концепцію реформування місцевих бюджетів.
III етап (2010-2014 рр.)	Сповільнення процесів децентралізації	– нова редакція Бюджетного кодексу України; – прийнято Податковий кодекс України; – низький рівень фінансової самостійності місцевих бюджетів; – відсутність необхідних умов для впровадження політики фінансової децентралізації на місцевому рівні.
IV етап (2014-2020 рр.)	Перегляд повноважень органів місцевого самоврядування, проведення реформи фінансової децентралізації	– змінено положення Бюджетного кодексу України та Податкового кодексу України стосовно формування дохідної бази місцевих бюджетів; – ухвалено Концепцію реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні; – переглянуто повноваження органів місцевого самоврядування; – внесено зміни у трансфертну політику; – розширено дохідну базу місцевих бюджетів.
V етап (2020 р. – наші дні)	Поглиблення процесів децентралізації, продовження реформи	– затверджено новий адміністративно-територіальний устрій базового рівня; – внесено зміни до виборчого законодавства; – проведено місцеві збори на новій територіальній основі громад і районів; – створено Раду розвитку громад та територій.

Джерело: розроблено автором на основі [24,46]

Правові передумови для впровадження децентралізації на місцевому рівні в Україні були закладені під час формування незалежності та при прийнятті ключових законодавчих актів, таких як Конституція України, Декларація про

державний суверенітет, ратифікація Європейської хартії місцевого самоврядування. Особливий вагомий внесок в цей процес зроблено при ухваленні Закону України "Про місцеве самоврядування в Україні" у 1996 році. Ці нормативно-правові акти визначили ключові засади функціонування місцевого самоврядування та встановили розподіл повноважень між різними рівнями державної влади.

1.2 Теоретичні аспекти функціонування бюджетної системи

Бюджетна система є ключовим і невід'ємним елементом економічних відносин у суспільстві та інструментом для реалізації державної економічної політики. Вона формується у тісному взаємозв'язку з іншими аспектами державного регулювання, які водночас є складовими економічної системи держави, як структурний елемент складного, цілого економічного організму. , бюджетна система впливає на всі сфери суспільного життя. За своєю сутністю її компоненти впливають на всі сфери суспільного життя. Як економічне явище бюджетна система має відносно автономний характер та її розвиток базується на основі своїх власних об'єктивних закономірностей.

Враховуючи ключову роль бюджетної системи в економічній системі держави, складність і багатогранність її, розглянемо насамперед місце і значення зазначеного терміну у системі фінансових категорій і понять.

Бюджетна система України - це сукупність державного бюджету та місцевих бюджетів, побудована з урахуванням економічних відносин, державного і адміністративно-територіальних устроїв і врегульована нормами права [2].

Важливо відзначити, що особливості розвитку та функціонування бюджетної системи в першу чергу визначаються історією її розвитку. Виділяють три основні періоди становлення бюджетної системи:

– до 1990 р. – тривалий і важкий період для бюджетної системи, історичний аналіз якого свідчить про те, що Україна перебувала в залежності та не мала можливості самостійно формувати бюджетну систему;

– 1991 – 2001 рр. – період становлення основних засад державності, на підставі яких відбувається процес оновлення фінансово-бюджетних відносин і початок реформування засад та принципів побудови бюджетної системи України;

– з 2001 р. по теперішній час – період формування засад організації бюджетного процесу, враховуючи проведення економічних реформ, впровадження нових форм і методів державного регулювання суспільно-економічних процесів, а також створення більш прогресивних і прозорих міжбюджетних відносин, які спрямовані на стимулювання, підтримку та зміцнення окремих територій і та держави в цілому.

Функціонування бюджетної системи України ґрунтується на певних законах та нормативно-правових актах. Правову основу бюджетної системи в Україні складають:

– Конституція України;

– Бюджетний кодекс;

– Закон про Державний бюджет України на відповідний рік;

– інші закони, що регулюють бюджетні правовідносини;

– нормативно-правові акти Кабінету Міністрів України та центральних органів виконавчої влади, прийняті на підставі і на виконання Бюджетного кодексу;

– рішення органів Автономної Республіки Крим, місцевих державних адміністрацій, органів місцевого самоврядування, прийняті відповідно до Бюджетного кодексу.

Найвищу юридичну силу має Конституція України. Статті 95–98 Основного Закону визначають правовий фундамент для регулювання бюджетних відносин. Зокрема, вони визначають принципи побудови бюджетної системи, яка ґрунтується на справедливому і неупередженому розподілі суспільного багатства між громадянами та територіальними громадами. Крім того, в статях викладено опис організації бюджетного процесу та контролю за виконанням бюджету (Рахункова

палата виконує контроль від імені Верховної Ради України за надходженням коштів до Державного бюджету України та їх використанням).

Після проголошення незалежності України був прийнятий Закон України «Про Державний бюджет України на 1992 рік». Починаючи з 1992 року, щорічно приймається Закон України «Про Державний бюджет», який визначає фінансові плани та ресурси держави на кожен наступний рік.

Відповідно до Бюджетного кодексу України, Закон про Державний бюджет України – це закон, який затверджує Державний бюджет України та містить положення щодо забезпечення його виконання протягом бюджетного періоду. Законом про Державний бюджет України, відповідно до ст. 40 Бюджетного кодексу, визначаються:

– загальні суми доходів, видатків та кредитування державного бюджету;

– граничний обсяг річного дефіциту (профіциту) державного бюджету, державного боргу і надання державних гарантій;

– доходи державного бюджету та фінансування державного бюджету за бюджетною класифікацією;

– бюджетні призначення головним розпорядникам коштів державного бюджету та міжбюджетні трансферти;

– розмір мінімальної заробітної плати і прожиткового мінімуму на відповідний бюджетний період та інші показники, визначені Бюджетним кодексом України [2].

Розглянемо бюджетний устрій, який визначає яким чином побудована бюджетна система. Тобто бюджетний устрій – це організація та принципи побудови бюджетної системи, її структура, взаємозв’язки між окремими її складовими, організація вертикальної структури бюджету держави на різних рівнях влади.

Бюджетний устрій доцільно розглядати як засади побудови бюджетної системи. Вони встановлюються з урахуванням адміністративного поділу та чіткого визначення функцій між різними рівнями органів державної влади.

Конституцією України визначено, що бюджетна система України будується на засадах справедливого і неупередженого розподілу суспільного багатства між громадянами і територіальними громадами [2, ст. 95].

На вдосконалення організації бюджетної системи значно вплинув Бюджетний кодекс України, який був прийнятий у 2001 році. Він чітко визначив процедури розроблення, прийняття та виконання бюджету, встановив взаємовідносини між різними рівнями бюджетної сфери, здійснив регулювання процесу використання коштів бюджетів на місцевому та державному рівні, а також надав певну фінансову самостійність органам місцевого самоврядування. Крім того, було введено програмно-цільовий метод, як ефективний інструмент планування та використання бюджетних коштів.

У 2010 році була прийнята нова редакція Бюджетного кодексу України, орієнтована на продовження бюджетного реформування та підвищення стійкості бюджетної системи. Зокрема, нова редакція передбачала впровадження середньострокового планування, розширення сфери застосування програмно-цільового методу в бюджетному процесі, а також покращення бюджетного адміністрування і посилення контролю за дотриманням бюджетного законодавства. Але протягом тривалого часу багато з цих положень фактично не були реалізовані.

На сьогодні структура бюджетної системи має такий вигляд (рис. 1.5)

Відповідно до рисунку розглянемо детальніше кожну складову Бюджетної системи України.

Державний бюджет представляє собою систему грошових відносин між державою, яка виступає однією стороною, та підприємствами, фірмами, організаціями та населенням, що виступають іншою стороною, основною метою якого є формування та використання централізованого фонду грошових ресурсів для забезпечення задоволення суспільних потреб [2].

Місцевий бюджет - бюджет адміністративно-територіальної одиниці - області, району, громади, затверджений відповідною радою. Місцевими бюджетами є бюджет Автономної Республіки Крим, обласні, районні бюджети та

бюджети місцевого самоврядування. До останніх належать бюджети територіальних громад сіл, їх об'єднань, селищ, міст (у тому числі районів у містах), бюджети об'єднаних територіальних громад, що створюються згідно із законом та перспективним планом формування територій громад.

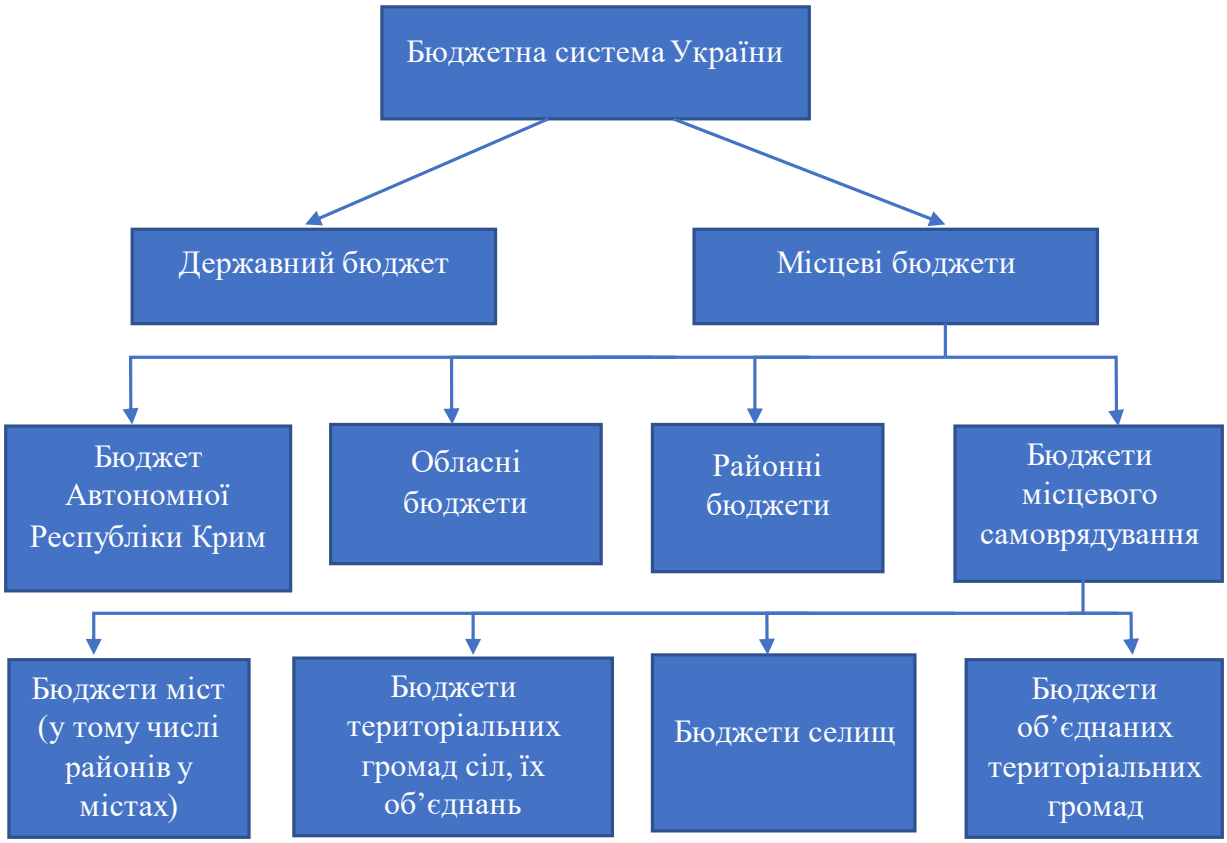

Рисунок 1.5 - Складові бюджетної системи України

Джерело: розроблено автором на основі [47]

Крім понять «державний бюджет» та «місцевий бюджет», існує поняття «зведений бюджет». Згідно зі статтею 6 Бюджетного кодексу України, зведений бюджет України є сукупністю показників бюджетів, які використовуються для аналізу та прогнозування економічного і соціального розвитку держави. Він включає показники Державного бюджету України, зведеного бюджету Автономної Республіки Крим та зведених бюджетів областей, міст Києва та Севастополя [2].

Також розглянемо принципи бюджетного устрою, що визначають його системні характерні ознаки. Відповідно до статті 5 Бюджетного кодексу України бюджетна система України ґрунтується на 10 принципах (Додаток А)

Згідно з положеннями Європейської хартії місцевого самоврядування дотримання принципу субсидіарності (принцип 7) передбачає, що надання

державних послуг при максимально можливому наближенні до їх безпосереднього споживача підвищує їх ефективність. Практична реалізація принципу субсидіарності передбачає аналіз всіх видів суспільних благ і послуг з точки зору доцільності передачі повноважень у наданні цих послуг між державним та місцевими бюджетами, а також між різними місцевими бюджетами.

Отже, наведені у Бюджетному кодексі України принципи побудови Бюджетної системи є одночасно принципами формування бюджету, взаємозв'язків між бюджетами, міжбюджетних відносин та принципами бюджетного процесу.

Другий принцип збалансування бюджету є однією з основних умов економічного зростання. Під час формування бюджетів на всіх рівнях важливим етапом є досягнення фінансового збалансування.

У процесі збалансування бюджету шляхом зіставлення дохідної і видаткової частини формується його баланс, який визначається такими показниками: рівновага доходів і видатків бюджету, бюджетний профіцит (перевищення доходів над видатками бюджету), бюджетний дефіцит (перевищення видатків над бюджетними доходами).

Показник рівноваги між доходами та видатками вказує на достатність ресурсів для фінансування потреб держави протягом планового періоду. Дефіцит і профіцит є складовою статті балансування бюджету і вони свідчать про невідповідність вхідних і вихідних фінансових потоків. Дефіцит виникає, коли видатки перевищують доходи, за рахунок яких вони здійснюються. Профіцит вказує на те, що дохідна частина бюджету перевищує видаткову частину [2].

Досягнення балансу в бюджеті може бути складним завданням, оскільки потреби у видатках перевищують реальні можливості у формуванні доходів. Однак необхідно знаходити інструменти для раціонального управління бюджетними ресурсами та стимулювання ефективної фінансової політики, адже це впливає на економічну стабільність та соціальний розвиток суспільства.

Для збалансування місцевих бюджетів основними інструментами є міжбюджетні трансферти. Загалом доходи місцевих бюджетів складаються з двох основних складових: закріплених доходів, які враховуються при визначенні

міжбюджетних трансфертів, та власних доходів, які не враховуються при визначенні обсягів міжбюджетних трансфертів. Також важливу роль відіграють самі міжбюджетні трансферти.

Доходи місцевих бюджетів вважаються власними, якщо вони формуються в результаті прийнятих місцевими органами самоврядування рішень. Для того щоб бути визнаними власними, доходи повинні відповідати одночасно наступним критеріям:

– мати територіальну локалізацію;

– безпосередньо залежати від функціональної діяльності органів місцевого самоврядування;

– піддаватися повному контролю в процесі їхнього надходження;

– використовуватися на заходи і програми, визначені органами місцевого самоврядування з урахуванням пріоритетів соціально-економічного розвитку територій.

Зазвичай до власних доходів місцевих бюджетів включаються місцеві податки та збори, платежі, встановлені органами місцевого самоврядування, доходи від реалізації та оренди комунального майна і підприємств комунальної власності, адміністративні штрафи і санкції, а також плата за ліцензії та сертифікати.

Закріплені доходи є тими, що передаються місцевим бюджетам на довготривалій основі у повному обсязі або в певно визначеній законодавчо пропорції. З економічної точки зору ці доходи місцевих бюджетів включають загальнодержавні податки, збори або інші надходження, які традиційно складають дохідну частину місцевих бюджетів, такі як податок на доходи фізичних осіб, державне мито, плата за спеціальне використання природних ресурсів і т. д. [2].

Проте, часто виявляється, що власних та закріплених доходів місцевих бюджетів недостатньо для покриття всіх видатків органів місцевого самоврядування. У таких випадках використовуються міжбюджетні трансферти, які мають забезпечити балансування між доходами та видатками місцевих бюджетів. Розмір міжбюджетних трансфертів залежить від обсягу переданих чи

делегованих функцій органами державної влади місцевому самоврядуванню які передбачають фінансове забезпечення їх виконання. Згідно з положеннями Бюджетного кодексу України існують різні види міжбюджетних трансфертів, такі як дотації вирівнювання; субвенції; кошти, що передаються до Державного бюджету України та місцевих бюджетів з інших місцевих бюджетів; додаткові дотації [2].

1.3. Критичний огляд наукових публікацій з проблематики реформування бюджетної системи України

Розвиток України як незалежної держави з європейськими цінностями потребує вирішення проблеми децентралізації як частини проблеми забезпечення ефективного функціонування багаторівневої бюджетної системи. Тому багато зарубіжних та вітчизняних науковців розглядало питання реформи децентралізації, зокрема: М. Кейнс, Дж. Браун, Дж. Уоллісома, В. Оутсома, В. Опарін, В. Федосов, Т. Бондарук, І. Луніна, О. Кириленко, Т. Сало, С. Боринець, А. Бондаренко та інші. Вони у своїх працях наголошували на важливості та необхідності проведення подібної реформи, яка сприяла б підвищенню добробуту населення країни.

Проаналізувавши низку публікацій різних авторів можна узагальнити визначення поняття реформи децентралізації – це процес передання повноважень (функцій, компетенцій і відповідальності) від центрального уряду до місцевих урядів (органів місцевого самоврядування).

Дребот Н.П. та Сегемен І.Б. вважають що бюджетна децентралізація є результатом прагнення центрального уряду вдосконалити систему управління державою за допомогою стратегічних та операційних заходів. Основною метою цих заходів є створення безпечного середовища для життя людей. Вони наголошують, що держава виконує функцію фінансового вирівнювання, спрямованого на забезпечення рівномірного розподілу послуг на всій території

країни. Це досягається шляхом виділення трансфертів та моніторингу діяльності місцевих органів влади [25, с.25-26].

Основними причинами запровадження реформи децентралізація на думку Глинзер С. є надмірна централізація влади стосовно прийняття рішень, фінансова недієздатність місцевих органів влади, обмежені ресурси для вирішення щоденних питань розвитку громади, порушення принципу субсидіарності в розподілі повноважень та формуванні стабільних джерел фінансування місцевих бюджетів, недостатня розвиненість інфраструктури, а також низька якість та доступність публічних послуг для громадян, внаслідок ресурсної неспроможності переважної більшості органів місцевого самоврядування здійснювати власні та делеговані повноваження та розходження в поглядах щодо соціально-економічного розвитку між органами місцевого самоврядування та реальними інтересами територіальних громад [18, с. 37-39].

Сірик З. підкреслив, що у процесі фінансової децентралізації досить важливим є принцип субсидіарності. Саме він має забезпечити ефективний розподіл повноважень між місцевими та центральними органами влади з метою результативного розподілу бюджетних ресурсів для кращого розвитку територій.

Аналізуючи вплив фінансової децентралізації на розвиток територій, він визначає що важливо зменшити рівень бюрократії, підвищити якість та доступність суспільних послуг для кожного мешканця громади, стимулювати економічну активність громадян, підвищити спроможність територіальних громад та їх фінансову незалежність, розширити можливості для місцевого самоврядування у пошуку додаткових ресурсів і наповненні місцевих бюджетів [51, с.13-17].

В той час Л. Горохова та Н. Невинна у свої статті зазначають, що в рамках децентралізації в Україні була запроваджена ефективна модель бюджетного вирівнювання. Вважається, що Україна постала однією з найбільш децентралізованих держав Європи. Понад 15% ВВП України перерозподіляється через місцевий бюджет [19, с. 256].

Фурдичко Л.Є. вважає, що головним завданням, яке має вирішити бюджетна децентралізація є пошук достатніх обсягів фінансових ресурсів, для повної

фінансової незалежності місцевих бюджетів в бюджетній системі України. Також в ході свого дослідження, вона зазначає, що важливою зміною в Бюджетному кодексі України є можливість місцевих органів самоврядування зберігати заощаджені кошти на своїх рахунках до кінця звітного періоду і використовувати їх наступного року, і це стимулює до ефективного управління фінансами та уникнення неефективного витрачання коштів. Ще однією важливою новацією, на думку автора, є можливість розміщувати тимчасово вільні кошти спеціального фонду місцевих бюджетів в комерційних банках, що дозволяє уникнути затримок у виплатах через казначейство. Проте, не всі зміни Фурдичко вважає позитивним, наприклад, на її думку, зміна трансфертної політики передбачає "світле майбутнє» тільки для економічно сильних територій [59, с.40].

Когут Ю.М. та Ковач-Румп Г.Л звернули увагу на особливість податкової реформи у контексті децентралізації, яка передбачає перехід від фіскального принципу податкової політики до створення нової моделі. Ця модель повинна забезпечувати необхідний обсяг бюджетних надходжень для підтримки функціонування держави, при цьому дотримуючись принципу соціальної справедливості у розподілі податкового навантаження в державі [33, с.2-4].

При аналізу впровадження реформи децентралізації в Україні, науковці також розглянути переваги та недоліки.

Основні переваги, на думку Дребот Н.П. та Сегемен І.Б., такі:

– формування ОТГ. Децентралізація сприяє раціоналізації формуванні та використанні фінансових ресурсів на місцевому рівні шляхом стимулювання створення ОТГ;

– розмежування податків та зборів. ОТГ отримали повноваження та ресурси, які раніше були доступні тільки містам обласного значення, а саме – зарахування до місцевого бюджету 60 % податку на доходи фізичних осіб. Окрім цього, територіальні громади отримують 100 % з єдиного податку, податку на прибуток підприємств і фінансових установ комунальної власності та податку на майно (нерухомість, земля, транспорт). З іншого боку, ОТГ отримали право на державні

трансферти для виконання повноважень: дотації, освітня та медична субвенції, субвенція на розвиток інфраструктури громад тощо;

– зміни в частині неподаткових надходжень та офіційних трансфертів. : Зміни в офіційних трансфертах вказують на розподіл фінансових повноважень між рівнями управління та свідчать про слабку мобілізацію дохідної частини місцевих бюджетів через низький розвиток економічного простору країни;

– додаткові повноваження, а саме: здійснювати зовнішні запозичення, самостійно обирати установи для обслуговування коштів місцевих бюджетів відносно розвитку та власних надходжень бюджетних установ [25, с.25-26].

Крім того, ними було і визначено певні проблеми, що виникли в ході реалізації даної реформи. Варто звернути увагу на невирішені питання розподілу повноважень між місцевим самоврядуванням і центральними органами влади, невизначеності щодо функцій та повноважень між цими органами влади. Додатково виникли проблеми із низькою кваліфікацією працівників в органах місцевого самоврядування, що призвело до неефективного використання фінансових ресурсів та нездатності освоїти кошти державних субвенцій на розвиток. Ще однією проблемою, на їх думку, є високий ризик корупції у використанні бюджетних коштів, що вимагає впровадження ефективних механізмів контролю за діяльністю органів місцевого самоврядування.

Бондарук Т., Вінницька О. та Дубина М. теж значну увагу приділили перевагам та актуальним ризикам децентралізації. До переваг децентралізації вони віднесли спрощену структура управління на місцях, спроможність підвищити політичну стабільність та загальний рівень благополуччя населення країни, підвищення прозорості прийняття управлінських рішень, мінімізацію бюрократизму, гнучкість процесу виконання відповідних функцій, що дає змогу швидше пристосовуватися до зовнішніх чи внутрішніх змін та інші. Щодо ризиків, то основними, на їх думку, є зниження пріоритетів державних органів влади в наданні інфраструктурних інвестицій, втрата мобільності держави, ускладнення координації, труднощі узгодження цілей, ускладнення координації між рівнями управління, обмеженість коштів, що отримують місцеві бюджети, збереження

надмірного контролю з боку центральної влади за розподілом бюджетних ресурсів, низька спроможність громад щодо залучення фінансових ресурсів і їх ефективного використання, зниження рівня централізованого бюджетного контролю за формуванням і ефективним розподілом бюджетних ресурсів [14, с.10-15].

Крім того, вчені виокремлюють наступні гіпотези, що стосуються зв'язку між децентралізацією і зростанням розвитку економіки. Децентралізація підвищує економічну ефективність державних витрат. Ще одна гіпотеза - децентралізація може призвести до макроекономічної нестабільності. Відповідно до теорії суспільного вибору поділ держави на кілька ярусів та існування конкуруючих юрисдикцій обмежує можливості держави щодо збору податкових надходжень.

При впровадженні реформи децентралізації та визначення її ефективності, багато науковців розглядали і зарубіжний досвід. Західна О.Р. та Петришин Х.Р. дійшли висновку, що зазвичай використовується комплексний тристоронній підхід орієнтований на три основні сфери: територіальну (переформатування адміністративно-територіального устрою), інституційну (передача повноважень між органами влади) та процедурну (запровадження нових інструментів та вдосконалення процедур). Також вони виділили п'ять основних характеристик на основі європейського досвіду впровадження реформи:

– розвиток демократизації через розбудову місцевої й регіональної автономій;

– якісне вирішення проблем місцевого значення;

– досягнення рівня свободи через запровадження автономії;

– забезпечення культурного, мовного, етнічного плюралізму;

– економічна конкуренція між місцевими та регіональними рівнями [28, с.10].

Проте, незважаючи на численні переваги процесу децентралізації в Європі, вчені наголошують на необхідності уникати ідеалізованого уявлення про нього. Однією з головних проблем є нерівність територій, адже не всі можуть забезпечити фінансування своїх обов'язків за рахунок власних ресурсів. Органи управління на

слабких територіях змушені звертатися до свого населення щодо додаткової фінансової підтримки, що може вплинути на якість життя. Тому для уникнення цієї загрози децентралізація часто супроводжується вирівнюванням, що передбачає перерозподіл державних ресурсів.

Враховуючи сучасний стан в Україні, повномасштабне вторгнення російської федерації, науковці також виділяють ефективність реформи децентралізації, яка дозволила сформувати дієве місцеве самоврядування, що дає підстави прогнозувати її подальший успішний розвиток у період післявоєнної відбудови.

На думку авторів Голинського Ю. та Нурієвої В., реформа децентралізації показали реальний результат економічної міцності громад та їхньої здатності швидко адаптуватися до ситуації. Проте вони запевняють, що й надалі громади місцевого самоврядування повинні збільшувати свою фінансову спроможність шляхом привернення інвестицій (залучати їх з інших регіонів або з-за кордону для розвитку місцевої інфраструктури, підприємств), підвищення ефективності витрат (місцевим органам необхідно переглянути свої витрати та оптимізувати їх, зменшити непотрібні витрати), розвитку малого та середнього бізнесу (місцеві органи влади повинні сприяти їх розвитку, залучати нові підприємства та стимулювати їх діяльність), надання пільг та зменшення податкових тягарів [17, с. 24-27].

А такі науковці як Стойко О. та Шубенко І. вважають, що місцевому самоврядуванню має бути відведена ключова роль у розв’язанні завдань повоєнного відновлення у територіальних громадах.

Загальний консенсус серед науковців та експертів полягає в тому, що децентралізація є ключовим елементом розвитку країни, яка спрямована на поліпшення якості життя населення та ефективнішу роботу місцевих урядів. Було вказано на важливість реформи децентралізації для України та наголошено на необхідності вирішення проблеми децентралізації для забезпечення ефективного функціонування багаторівневої бюджетної системи. Вчені, які досліджували це питання, підкреслюють важливість реформи децентралізації для підвищення

добробуту населення. Крім того, у багатьох працях було розглянуто причини запровадження реформи децентралізації та основні проблеми, які її супроводжують. Основними є надмірна централізація влади, фінансова недієздатність місцевих органів влади, а також ризики корупційних дій. Крім того, міжнародний досвід у розвинених країнах підтверджує успішність децентралізації.

Проте, незважаючи на об'єм наукових публікацій щодо реформи децентралізації в Україні, є необхідність подальших досліджень у зазначеній галузі, оскільки реформа є актуальним процесом, що продовжується. Також деякі проблеми досі залишаються актуальними. Тому, також важливим є визначення оптимальних стратегій для подальшого удосконалення системи децентралізації в Україні.

РОЗДІЛ 2. ОЦІНКА РЕЗУЛЬТАТИВНОСТІ РЕФОРМИ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ ЩОДО ЗБАЛАНСУВАННЯ БЮДЖЕТНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

2.1. Зміни, що відбулися в функціонуванні бюджетної системи України внаслідок реформи децентралізації

Запровадження бюджетної децентралізації передбачає впровадження нової системи, яка розширить повноваження органів місцевого самоврядування у процесі ухвалення рішень, надаючи їм повну бюджетну самостійність щодо формування та управління своїми фінансовими ресурсами.

З початку 2014 року у рамках децентралізаційних процесів було прийнято та внесено зміни до ряду законодавчих актів. Зокрема, була затверджена Концепція реформування місцевого самоврядування та територіальної влади в Україні, внесені зміни до Бюджетного кодексу України та Податкового кодексу України, затверджена Методика формування спроможних територіальних громад, прийнятий Закон України "Про добровільне об'єднання територіальних громад" та інші нормативно-правові акти. Крім цього, відбувається перегляд міжбюджетних відносин, що призводить до змін у бюджетному регулюванні. Також визначено новий порядок міжбюджетних правовідносин, що базований на засадах бюджетної децентралізації, якій характерне впровадження відповідних механізмів.

1) Широка фінансова самостійність та автономія бюджету:

– було надано право самостійно формувати місцевий бюджет на основі стійких довгострокових джерел доходів, видаткових повноважень та основних параметрів, що визначені у проекті Державного бюджету, представленому Урядом до Парламенту, з 15 вересня року, що передує плановому;

– процедуру затвердження місцевих бюджетів було змінено. Затвердження місцевого бюджету повинно було відбутися відповідними органами не пізніше 25

грудня, що передує плановому, незалежно від прийняття закону про державний бюджет. У випадку неприйняття до вказаного строку державного бюджету, місцеві ради враховують міжбюджетні трансферти в обсягах, визначених у державному бюджеті за попередній бюджетний період;

– визначено державні соціальні стандарти і нормативи в описовому та вартісному виглядах для кожного делегованого державою виду повноважень місцевого самоврядування, розрахованих на середню адміністративно-територіальну одиницю;

– надано право самостійно обирати установи (казначейство чи комерційній банк), що обслуговує рахунки місцевого бюджету. Одночасно, вибравши банківську форму обслуговування (розміщення коштів бюджету розвитку та власних надходжень бюджетних установ на депозитах або їх обслуговування) місцеві бюджети втрачають можливість на покриття тимчасових касових розривів, за рахунок коштів єдиного казначейського рахунку. Додатково, державним і комунальним вищим навчальним закладам, науковим установам та закладам культури дозволено розміщувати свої власні надходження на поточних рахунках у банках державного сектору [45];

– надано право на здійснення місцевих зовнішніх запозичень місцевим органам самоврядування.

2) Сприяння об'єднанню громад та розвитку інституційної та фінансової спроможності територіальних громад:

– скасовано трирівневу систему розподілу коштів «область – район – розпорядники бюджетних коштів нижчого рівня» та започатковано дворівневу систему міжбюджетних відносин за регіональним принципом: перший рівень – області, другий – міста обласного значення, райони та об’єднані громади;

– громадам, які успішно об'єднались та мають чисельність населення не менше 5 тис. осіб, надано ідентичні повноваження, що й містам обласного значення. Іншими словами, вони отримали можливість вступати у прямі міжбюджетні відносини з центральним урядом.

3) Розширення джерел доходів місцевих бюджетів та закріплення стабільних податкових платежів до місцевих бюджетів:

– відбулися зміни у структурі місцевих податків та зборів, включаючи введення нових податків, таких як акцизний податок з реалізації підакцизних товарів, транспортний податок та плату за землю. Розширено базу оподаткування податку на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки, та підвищено ставки оподаткування деяких загальнодержавних податків. Зміни також включають скасування певних податків, таких як збір за певні види підприємницької діяльності;

– запроваджено новий механізм розмежування ПДФО, встановлюючи відсотки відрахувань для різних рівнів бюджету, для бюджетів міст обласного значення, районів, об'єднаних територіальних громад – 64%, для обласних – 15%, до бюджету м. Києва відсоток склав 40%;

– відмінено індикативе планування показників місцевих бюджетів Міністерством фінансів України, надаючи право самостійно визначати обсяги надходжень на основі стабільних дохідних джерел до місцевих бюджетів;

– введено новий механізм фінансування охорони здоров'я та освіти через субвенції (медичну та освітню) з державного бюджету до місцевих бюджетів;

– було сформовано єдиний кошик доходів загального фонду місцевих бюджетів (без поділу на I та II кошики) та розширено джерела його формування.

4) Запроваджено нові види міжбюджетних трансфертів, включаючи базову дотацію, субвенції для освіти, медицини, на виконання інвестиційних проектів, на утримання об'єктів спільного користування чи ліквідацію негативних наслідків діяльності цих об'єктів, реверсну дотацію та додаткову дотацію. Розподіл цих коштів між місцевими бюджетами буде здійснюватися за спеціальними формулами, розрахованими відповідними профільними міністерствами та відомствами. Зазначено, що порядок використання цих субвенцій будуть здійснюватися за довгостроковими правилами, а залишки коштів в кінці фінансового року залишатимуться в місцевих бюджетах та можуть використовуватися для оновлення матеріально-технічної бази відповідних установ.

5) Зміна системи бюджетного вирівнювання місцевих бюджетів за видатками на систему вирівнювання за доходами. Запроваджено новий механізм бюджетного регулювання, який полягає в системі горизонтального вирівнювання податкової спроможності територій, враховуючи рівень надходжень на одного мешканця по податку на прибуток підприємств для обласних бюджетів та податку на доходи фізичних осіб для бюджетів міст, районів та обласних бюджетів. За цією системою усі суб'єкти міжбюджетних відносин поділяються на три групи. До першої групи включені бюджети, які можуть отримувати базову дотацію замість дотації вирівнювання, де рівень надходження податку на доходи фізичних осіб на одну особу менше 0,9 середнього показника по Україні. При цьому базова дотація розраховується як 80% суми, необхідної для досягнення показника 0,9. Друга група включає місцеві бюджети з рівнем надходжень у межах від 0,9 до 1,1, для яких не передбачено вирівнювання. Третя група включає місцеві бюджети, для яких передбачена реверсна дотація до державного бюджету у випадку, якщо рівень надходжень податку на доходи фізичних осіб на одну особу перевищує 1,1 середнього показника по Україні. Розмір реверсної дотації становитиме 50% перевищення індексу податкоспроможності від 1,1 до середнього значення по Україні [45, с.210].

Впровадження всіх цих змін привело до розширення фінансових можливостей місцевих бюджетів.

Однією з основних подій децентралізації у 2015 році стало створення об'єднаних територіальних громад задля забезпечення ефективнішого управління та розподілу фінансових ресурсів.

Розглянемо динаміку утворених ОТГ за час реформи. Бачимо позитивну динаміку зростання кількості ОТГ в Україні протягом 2015–2022 рр. (рис.2.1). Кількість ОТГ збільшилася в 9,2 рази, з 159 ОТГ у 2015 р. до 1469 у 2020 р. У 2020 році відбулася ключова подія у формуванні базового рівня місцевого самоврядування: 12 червня 2020 року уряд прийняв новий базовий адміністративно-територіальний устрій. Відповідно до розпорядження Кабінету

Міністрів в Україні було створено 1469 органів місцевого самоврядування, охопивши населені пункти всіх областей.

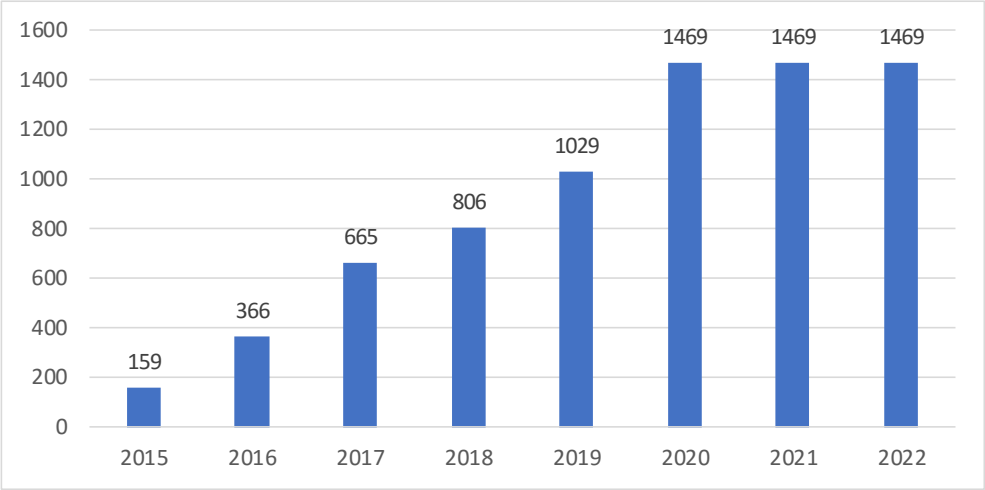

Рисунок 2.1. - Динаміка об'єднаних територіальних громад за 2015-2022 рр.

Джерело: розроблено автором за даними Міністерства фінансів України

За рейтингом у п'ятірку передових областей з рівнем реалізації процесів децентралізації увійшли Дніпропетровська, Житомирська, Хмельницька, Чернігівська, та Запорізька області. Ці області відзначаються великою кількістю сформованих територіальних громад і демонструють високий рівень реалізації децентралізаційних процесів, враховуючи їхні географічні та демографічні особливості. Тоді як Київська, Вінницька, Львівська, Закарпатська, та Кіровоградська область посіли останні місця в рейтингу.

Для більш кращого розуміння особливостей та результативності впровадження реформи децентралізації та її вплив на бюджетну систему України проведемо аналіз дохідної та видаткової частин бюджетів у наступних розділах.

2.2. Оцінка формування доходної частини бюджету в умовах децентралізації

Реалізація реформи децентралізації в Україні суттєво впливає на ключові показники розвитку бюджетів. Серед цих показників найбільш чутливими до змін

у векторах реалізації державної бюджетної та податкової політики є доходи бюджетів.

В цілому реалізація політики фінансової децентралізації сприяє зміні структури джерел надходжень до державного та місцевих бюджетів через перерозподіл частини податкових надходжень на користь бюджетів, що нижчі за рівнем.

Наведена на рисунку 2.2 динаміка зміни обсягів доходів державного та місцевих бюджетів в Україні свідчить про систематичний ріст цих показників. В той же час, вертикальний аналіз даних показників показує, що темпи зростання доходів державного бюджету перевищують місцеві, що може свідчити про недостатню ефективність заходів спрямованих на підвищення фінансової спроможності регіонів.

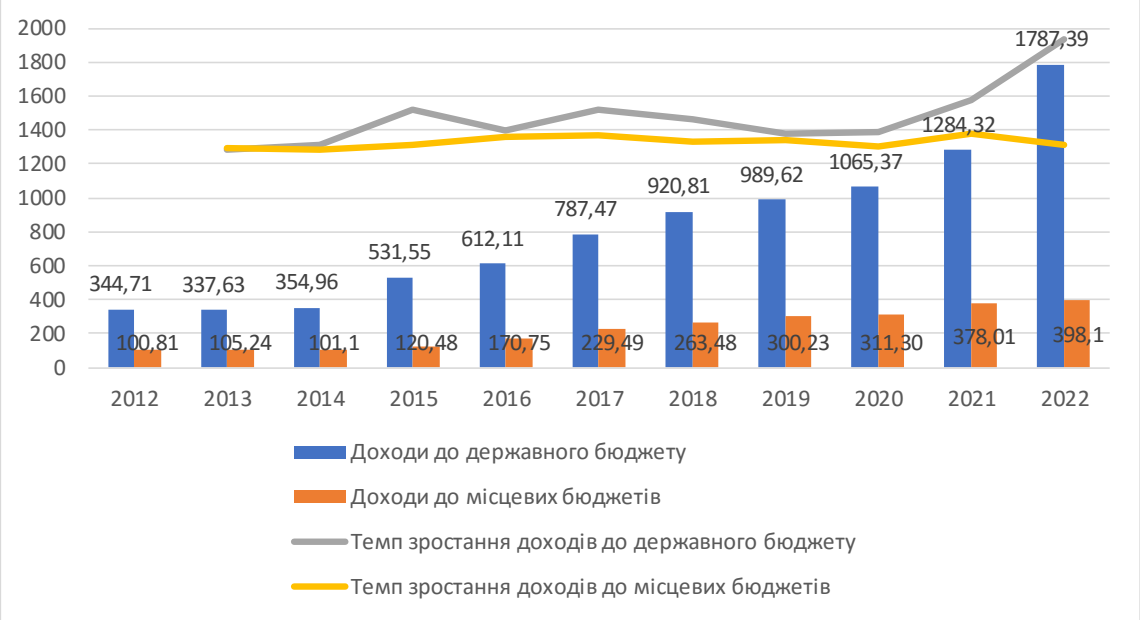

Рисунок 2.2 - Динаміка доходів Зведеного бюджету за 2012-2022 рр., млрд.грн

Джерело: розроблено автором за даними Міністерства фінансів України

Розглянемо динаміку зміни структури доходів зведеного бюджету України у % ВВП. Зображені на рисунку 2.2 результати аналізу динаміки зміни структури зведеного бюджету України засвідчують рівномірне зростання частки доходів державного та місцевих бюджетів у ВВП країни. За період 2015-2022 рр. частка доходів місцевих бюджетів у ВВП зросла на 2,6%, частка доходів державного

бюджету на 7,42%. Впродовж 2015–2022 рр. спостерігалась стійка тенденція до поступового збільшення частки доходів місцевих бюджетів у ВВП України з 5,1 % у 2015 році до 7,7 % у 2022 році. Тобто, за аналізований період частка збільшилася на 2,6 % або у 1,5 рази. Така тенденція обумовлена нарощуванням дохідної бази місцевих бюджетів в результаті реформи децентралізації. Крім того бачимо на рисунку 2.3 рівень перерозподілу ВВП через зведений бюджет, що відображає обсяг фінансових ресурсів держави, що перерозподіляються через систему державних фінансів. Цей показник свідчить про ступінь централізації фінансової системи країни. За аналізований період показник перевищував оптимальне значення 25-28%, тобто рівень концентрації фінансових ресурсів в центральних органах влади все ще залишається високим.

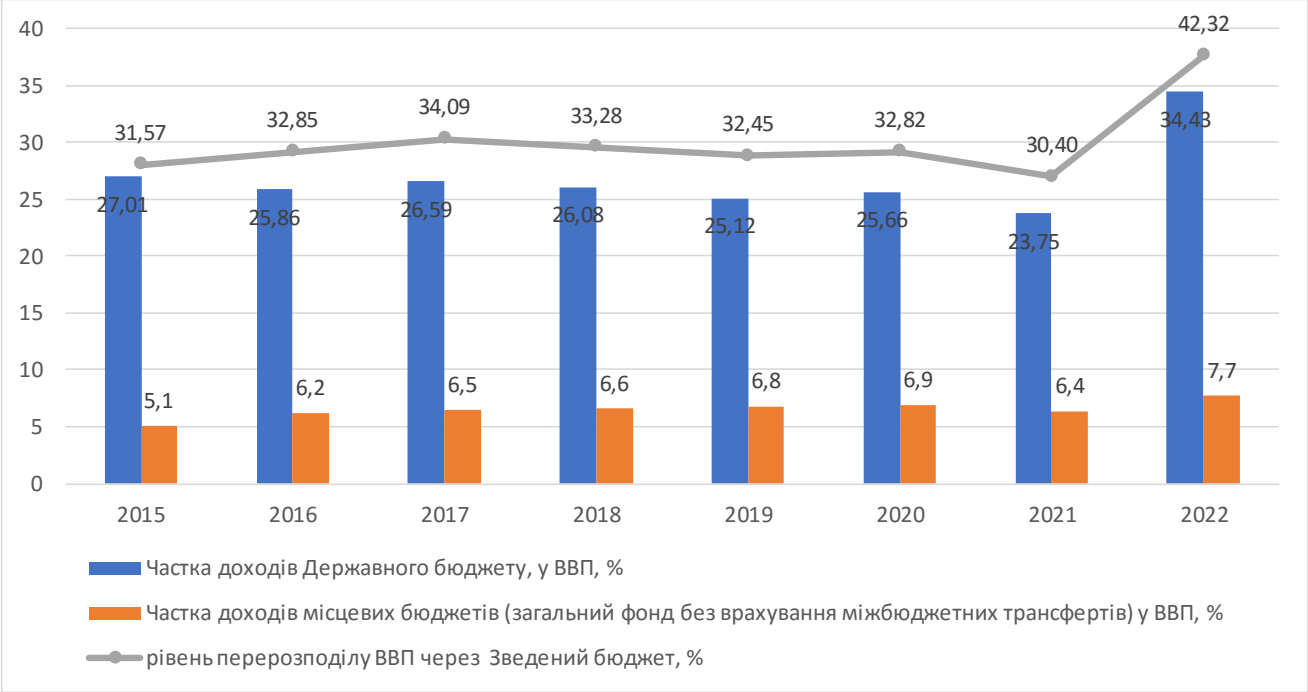

Рисунок 2.3 - Динаміка частки доходів Зведеного бюджету у ВВП за 2015-2022 рр., %

Джерело: розроблено автором за даними Міністерства фінансів України

Отримані результати в ході аналізу можуть бути зумовлені як відсутністю значущого впливу політики фінансової децентралізації на структуру доходів Зведеного бюджету, так і залученням додаткових джерел фінансування, для компенсації недоотриманих фінансових ресурсів, які державний бюджет зазнав через перерозподіл на користь місцевих бюджетів.

Реалізація політики фінансової децентралізації суттєво впливає на обсяги податкових надходжень як до державного, так і місцевих бюджетів. За рахунок збільшення частки податкових платежів, що перерозподіляються на користь місцевих бюджетів, обсяги податкових надходжень державного бюджету значно зменшуються.

Наведені на рисунку 2.4 дані вказують на поступове зменшення обсягів податкових надходжень до державного бюджету. Починаючи із 2015 року, що корелює із початком реалізації реформи децентралізації в Україні, відбувається поступове скорочення обсягів надходжень податкових платежів до державного бюджету в розрізі Зведеного бюджету. На 2022 рік частка податкових надходжень до державного бюджету у Зведеному бюджеті склала 70,4%, що на 10,3% менше, порівняно з 2015р.

Рисунок 2.4 - Частка податкових надходжень до державного бюджету у Зведеному бюджеті України за 2012-2022рр., %

Джерело: розроблено автором за даними Міністерства фінансів України

Ще однією з ключових характеристик децентралізаційних процесів є зміна частки доходів місцевих бюджетів (загальний фонд без врахування міжбюджетних трансфертів) у Зведеному бюджеті України.

Динаміку частки доходів місцевих бюджетів (загальний фонд без врахування міжбюджетних трансфертів) у Зведеному бюджеті України зображено на рис. 2.5. За період, що розглядається, частка доходів місцевих бюджетів без врахування обсягу міжбюджетних трансфертів у доходах Зведеного бюджету України постійно зростала і за підсумками 2022 р. склала 24,4 %, що більше на 5,9 % або у 1,3 рази, ніж у 2015 р. (18,5 %). Така тенденція свідчить про зменшення концентрації фінансових ресурсів на центральному рівні. Звідси і бачимо, що в ході децентралізаційних процесів, делегування повноважень на місцевий рівень позитивно впливає та сприяє збалансуванню бюджетів України.

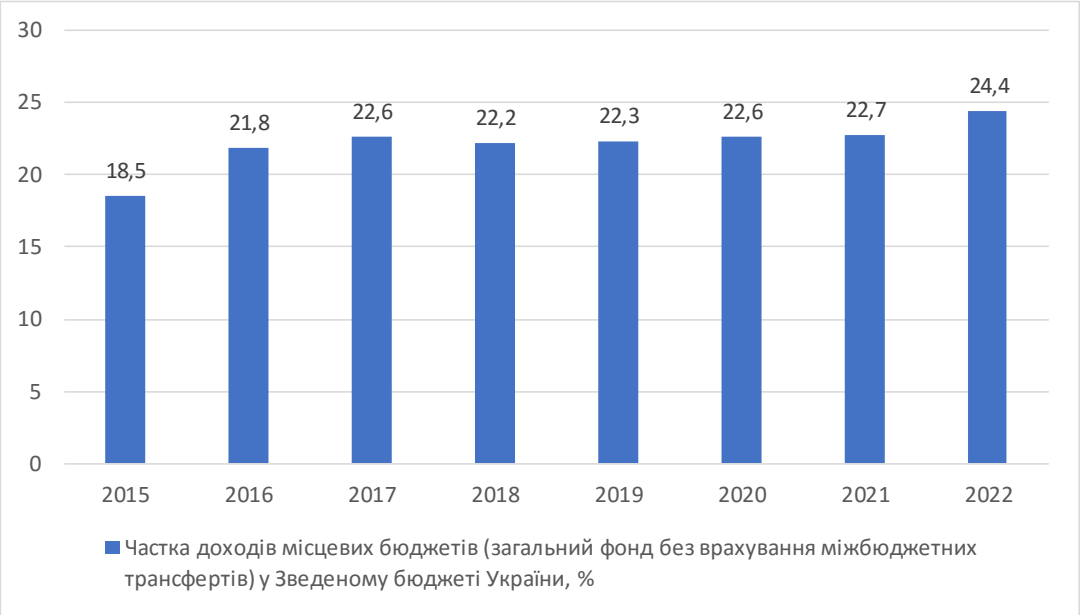

Рисунок 2.5 - Частка доходів місцевих бюджетів (загальний фонд без врахування міжбюджетних трансфертів) у Зведеному бюджеті України за 2015 - 2022 рр., %

Джерело: розроблено автором за даними Міністерства фінансів України

В той же час варто здійснити аналіз динаміки зміни доходів місцевих бюджетів за останні 10 років.

З моменту активного впровадження фінансової децентралізації доходи місцевих бюджетів України почали стрімко зростати, якщо в 2014 р. їхній обсяг становив 101,1 млрд. грн., то за вісім років, вони зросли майже в чотири рази та за підсумками 2022 р. становили 398,1 млрд. грн. (рис.2.6).

Загальний обсяг доходів місцевих бюджетів за аналізований період коливався залежно від розміру трансфертів, що отримані з державного бюджету. Найменший загальний обсяг доходів місцевих бюджетів за останні роки зафіксовано у 2020 р. - 471,5 млрд грн, оскільки у цьому році місцеві бюджети отримали найменший розмір міжбюджетних трансфертів. Це викликано тим, що у 2020 р. з місцевих бюджетів не проводилися окремі видатки, пов’язані з впровадженням державних програм соціального захисту громадян.

Міжбюджетні трансферти виступають як важливий інструмент бюджетного регулювання, безпосередньо впливаючи на забезпеченість громадян суспільними послугами та виконання важливих економічних і соціальних програм. На рівні місцевої влади міжбюджетні трансферти вирішують питання компенсації бюджетам нижчого рівня витрат, пов'язаних з делегованими повноваженнями, вартість яких перевищує фінансові можливості місцевих органів влади. Крім того, вони сприяють розв'язанню проблем, що виникають через нерівномірність у мобілізації доходів бюджету, а також соціальні виклики, що пов'язані з особливістю розвитку регіонів та їх економічною спроможністю.

Динаміка обсягу трансфертів з державного бюджету була нестійкою, до 2018 року вони зростали, сягнувши в зазначеному році пікового значення 298,9 млрд грн, потім почали зменшуватися, і в 2022 р. становили 137,0 млрд грн. В цілому за весь аналізований період обсяги трансфертів з державного бюджету зменшилися у 1,3 рази (рис.2.6). Така тенденція означає що місцеві бюджети стали менш залежними від дотацій з Державного бюджету України, а це в свою чергу позитивно впливає на збалансування бюджетної системи.

З рисунку 2.6 видно, що протягом 2012–2022 рр. відбувається постійне зниження частки трансфертів у загальних доходах, яка у 2022 р. проти 2015 р. (найбільше значення) зменшилася на 28,4 %. Це свідчить про підвищення автономності місцевих бюджетів та позитивний ефект реформи на бюджетну систему.

В загальному бачимо позитивну динаміку доходів місцевих бюджетів України в період з 2012 року до 2022 року включно. Така тенденція свідчить про дієвість реформи децентралізації у напрямі збалансування бюджетної системи.

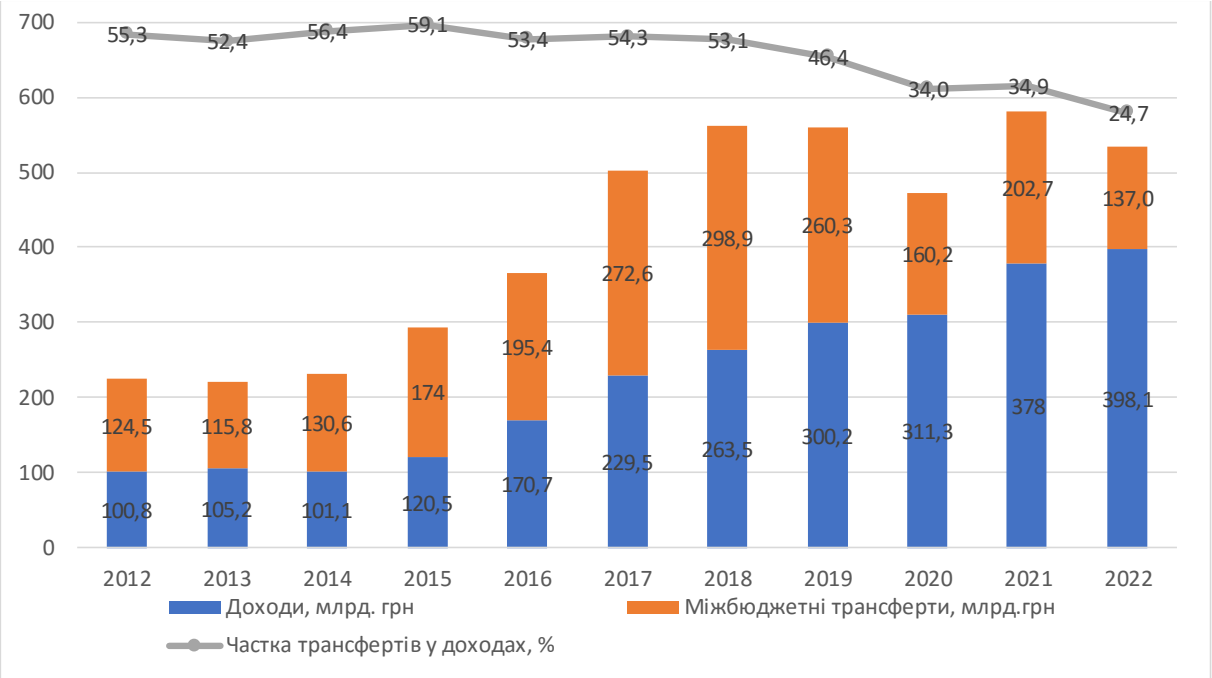

Рисунок 2.6 - Доходи місцевих бюджетів, включаючи міжбюджетні трансферти за 2012-2022 рр.

Джерело: розроблено автором на основі [41]

Проведемо кореляційний аналіз та визначимо вплив факторних показників на доходи Зведеного бюджету. Отже, в ході аналізу було встановлено дуже сильний зв'язок між зростанням доходів Зведеного бюджету та збільшення ВВП, з коефіцієнтом кореляції 0,9507. Водночас, темпи інфляції мають негативний вплив на зміну обсягів доходів Зведеного бюджету, коефіцієнт кореляції склав -0,2692.

Таблиця 2.1 - Коефіцієнти кореляції показників Доходів Зведеного бюджету України

Показник	Кількість населення	ВВП	Індекс інфляції	Доходи Зведеного бюджету
Кількість населення	1			
ВВП	-0,8429	1		
Індекс інфляції	0,3179	-0,4382	1	
Доходи Зведеного бюджету	-0,8410	0,9507	-0,2692	1

Також спрогнозуємо показники доходів місцевих бюджетів на 2023-2024рр. (рис.2.7). За поліноміальним рівнянням коефіцієнт детермінації склав 0,8927, тобто >0,7, отже можемо зробити прогноз на наступні 2 роки. За прогнозом доходи місцевих бюджетів у 2023р. складуть 504,19 млрд. грн, та у 2024р. – 451,02 млрд. грн. Отже, бачимо тенденцію до зменшення місцевих доходів, а це в свою чергу розбалансує бюджетну систему та концентрація фінансових ресурсів на центральному рівні збільшиться. Основна причина таких наслідків – війна. Тому необхідно запроваджувати нові механізми та інструменти для підтримки фінансової стійкості органів місцевого самоврядування.

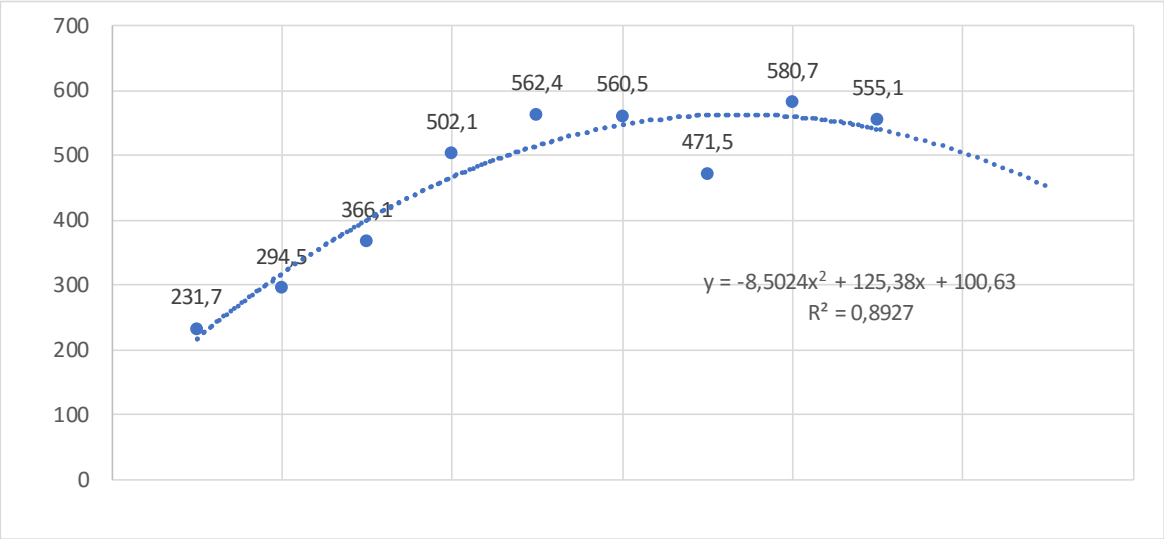

Рисунок 2.7 - Поліноміальний тренд зміни місцевих бюджетів України з прогнозом на 2023-2024 рр.

Джерело: розроблено автором за даними Міністерства фінансів України

Далі необхідно розглянути детальніше склад і структуру доходів місцевих бюджетів в Україні (Додаток Б)

Із таблиці Б.1 бачимо, що в структурі місцевих бюджетів основну питому вагу склали податкові надходження, 37,68 % у 2014 р. та 70,60 % у 2022 р. Тенденція збільшення частки податкових надходжень у бюджетах свідчить про зростання важливості податків і зборів при формуванні доходної бази місцевих бюджетів. У 2022 році до місцевих бюджетів надійшло 555,1 млрд грн. доходів, що включає загальний та спеціальний фонди. Найбільшу частка теж склали податкові надходження 393,5 млрд грн, що становить 70,9 % всіх надходжень. Щодо

офіційних трансфертів, то за останній аналізований рік вони склали майже 25 %, тобто четвертину всіх надходжень.

Аналізуючи склад і структуру місцевих бюджетів, доцільно також зосередитися на їх регіональному розподілі. Тенденція деяких регіонів України повторює загальний тренд (Додаток В). Частка податкових надходжень у доходах місцевих бюджетів є ключовим елементом формування їх дохідної частини. Протягом періоду з 2015 по 2022 р. спостерігається стабільний тренд зростання цього показника у всіх регіонах, за винятком незначного зниження у 2021 році. Найвищу частку податкових надходжень у 2022 році мають такі регіони, як м. Київ (84,99 %), Дніпропетровська (71,69%), Львівська (67,07 %), Одеська (65,07 %), (Полтавська (62,70 %) та Київська (62,67 %) області. З іншого боку, найнижчі показники спостерігаються в Луганській (38,64 %) та Херсонській (38,50 %) областях. Щодо частки трансфертів, то вона впродовж періоду до 2020 року поступово зменшувалася, але у 2021-2022 роках відзначається зростанням. Регіони, що мають найвищу залежність від трансфертів: Луганська (59,79 %), Тернопільська (47,47%) та Хмельницька (45,33 %) області. З іншого боку, м. Київ (10,60%), Дніпропетровська (23,10%) та Львівська (27,22%) області виявляють найменшу залежність від трансфертів у наповненні місцевих бюджетів. Частки неподаткових надходжень залишаються невеликими і коливаються від 1,57 % у Луганській області до 14,33 % у Хмельницькій області.

В умовах процесу децентралізації важливо провести докладний аналіз структури місцевих бюджетів для визначення їх фінансової стійкості та ефективності. Тому, наступним кроком є аналіз податкових надходжень, які є однією з основних складових у формуванні фінансових ресурсів місцевих бюджетів.

Відповідно до даних таблиці 2.2, надходження від податку на доходи фізичних осіб переважають у структурі податкових надходженнях місцевих бюджетів протягом аналізованого періоду. Наприкінці 2015р. вони становили 54,92 млрд. грн., що склало 55,92 % від загальної суми податкових надходжень, і зросли до 272,25 млрд. грн. на кінець 2022р., що становить 69,19 % від загальної суми

податкових надходжень. Високу питому вагу мають місцеві податки і збори, складаючи в середньому 26,22% від загальних податкових надходжень за період 2015-2022 рр. Зазначений показник відображає рівень податкової самостійності місцевих бюджетів. В Україні рівень податкової самостійності бюджетів зростав протягом 2015-2016 рр., а потім мав тенденцію до спадання протягом 2017-2022 рр.

Таблиця 2.2 - Склад і структура податкових надходжень місцевих бюджетів за 2015-2022 рр., млрд. грн.

Показник	**2015**	**2016**	**2017**	**2018**	**2019**	**2020**	**2021**	**2022**
Податок на доходи фізичних осіб	54,92	78,97	110,65	138,16	165,50	177,83	212,23	272,25
Частка від податкових надходжень, %	55,92	53,76	55,05	59,41	61,17	62,27	61,21	69,19
Податок на прибуток підприємств	4,28	5,88	6,48	9,30	10,23	9,78	16,09	13,51
Частка від податкових надходжень,%	4,35	4,00	3,23	4,00	3,78	3,42	4,64	3,43
Рентна плата та плата за використання інших природних ресурсів	2,15	2,52	2,47	4,82	5,28	4,64	8,57	8,74
Частка від податкових надходжень, %	2,19	1,71	1,23	2,07	1,95	1,62	2,47	2,22
Внутрішні податки на товари та послуги	7,68	11,63	13,16	13,80	13,72	15,55	32,61	13,08
Частка від податкових надходжень, %	7,82	7,92	6,55	5,93	5,07	5,45	9,40	3,32
Місцеві податки і збори	27,05	42,24	52,53	61,03	73,57	75,67	89,90	84,31
Частка від податкових надходжень, %	27,54	28,75	26,13	26,25	27,19	26,50	25,93	21,43
Інші податки та збори	2,14	5,64	15,65	5,43	2,24	2,09	2,07	1,58
Частка від податкових надходжень, %	2,18	3,84	7,79	2,33	0,83	0,73	0,60	0,40
Усього податкових надходжень	98,22	146,90	201,01	232,53	270,55	285,57	346,71	393,46

Джерело: розраховано автором за даними Міністерства фінансів України

Крім того, можна проаналізувати ефективність проведеної реформи та результативність на місцевому рівні, розглядаючи динаміку доходів місцевих за видами бюджетів (без врахування міжбюджетних трансфертів).

З рис 2.8. бачимо стрімкий приріст доходів бюджетів територіальних громад, у 2022 році порівняно з попереднім доходи зросли на 13,8%, а у 2021 році - на 347,5%. Це показую, що перебравши на себе повноваження районного рівня, територіальні громади продемонстрували свою здатність ефективно

розпоряджатися та збільшувати отримані фінансові ресурси.

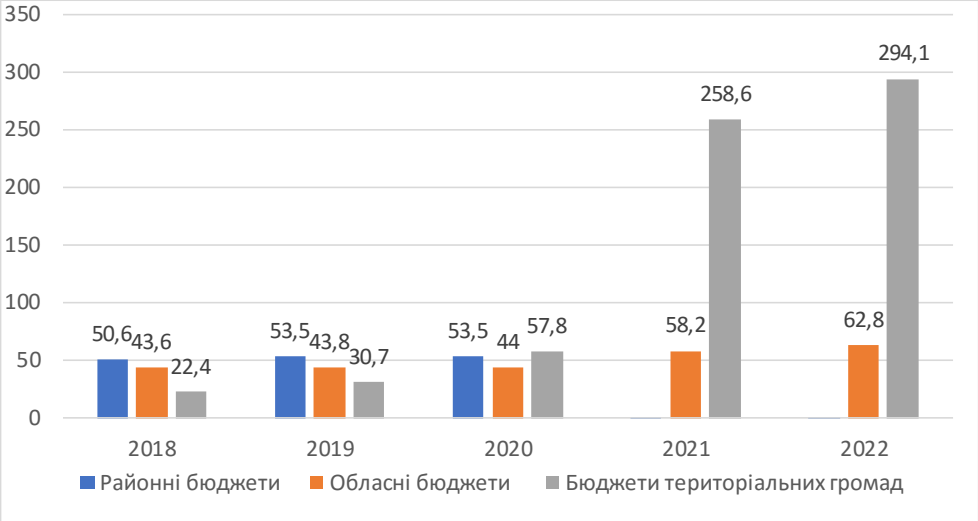

Рисунок 2.8 - Доходи за видами бюджетів за 2018-2022рр., млрд. грн

Джерело: розроблено автором за даними Міністерства фінансів України

Отже, аналіз показників доходів бюджетів показав, що реформа децентралізації є дієвою у збалансуванні бюджетної системи, адже зростає автономність місцевих бюджетів та зменшується дотаційна залежність від Державного бюджету. Проте необхідно ще розглянути, як децентралізаційні процеси вплинули на видатки бюджетів.

2.3. Вплив реформи децентралізації на видаткову частину бюджетів України

У сучасних умовах особливу увагу заслуговує чітко сформульована мета фінансової політики І. Лук'яненка: "держава повинна визначити свою фінансову стратегію, головне завдання якої – знаходження оптимальної моделі перерозподілу фінансових ресурсів для прискорення росту матеріального виробництва та підвищення добробуту населення" [44, с. 88]. Це можливо лише через збільшення видатків на стимулювання економічного розвитку держави.

Наслідки децентралізації також мали вплинути на динаміку та структуру

видатків зведеного бюджету держави, але суттєвих змін не відбулося. Із рис. 2.9 бачимо, що протягом усього періоду дослідження найбільшою була частка видатків на соціальних захист та соціальне забезпечення. Крім того основну питому вагу у структурі займали видатки на загальнодержавні функції, освіту, економічну діяльність та охорону здоров'я. Проте у 2022 році зазначені показники істотно зменшилися, і це пояснюється зміною пріоритетів бюджетного процесу після початку повномасштабного вторгнення росії на територію України. Тому основними статтями видатків Зведеного бюджету у 2022р. стали видатки на оборону.

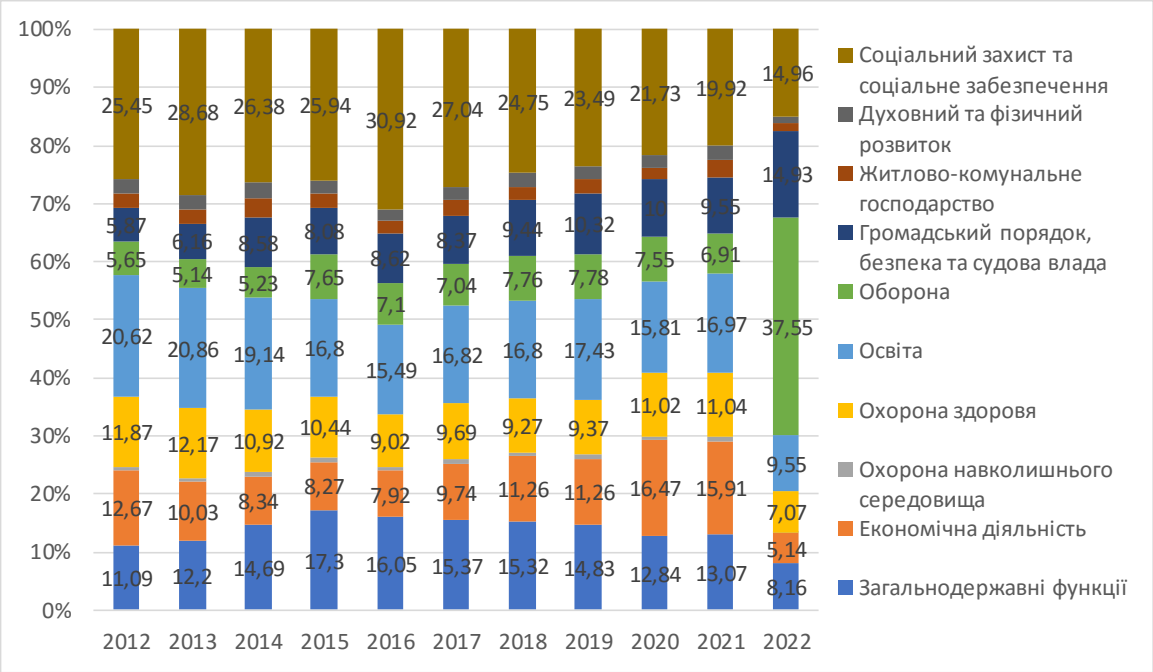

Рисунок 2.9 - Структура видатків зведеного бюджету України за 2012-2022 рр., %

Джерело: розроблено автором за даними Міністерства фінансів України

Крім того, формування структури видатків на рівні Зведеного бюджету України створює основу для практичної реалізації на місцевому. Тому є необхідність першочергового перегляду та зміщення акцентів структури видатків Зведеного бюджету країни з метою формування на рівні місцевих бюджетів видатків розвитку.

Видатки місцевого бюджету тісно пов'язані із загальними інтересами населення та мають вагомий вплив на соціальний, культурний і економічний

розвиток як окремих територій, так і країни в цілому. В контексті реформи децентралізації, це призводить до підкреслення значення місцевого самоврядування та надання місцевим органам влади ширших повноважень у прийнятті рішень про видатки.

Тому далі розглянемо виконання видаткової частини місцевих бюджетів (рис. 2.10). Даний рисунок показує динаміку зростання видаткової частини в період з 2013-го до 2018-го року включно, потім тенденція була нестійкою. За весь аналізований період видатки місцевих бюджетів зросли у 2,2 рази, або на 55 %.

Рисунок 2.10 - Видатки місцевих бюджетів України за 2012-2022 рр., млрд грн

Джерело: розроблено автором на основі [41, 42]

Варто звернути увагу і на структуру видатків місцевих бюджетів.

Відповідно до табл. 2.3, загальна сума видатків місцевих бюджетів складає у 2022 р. 495,6 млрд. грн. Найбільшу частку видатків займають видатки на освіту (46,83%), на другому місці – видатки на економічну діяльність (12,13%), а на третьому місці – видатки на державне управління (8,30%). Найменшу частку займають міжбюджетні трансферти (1,61%) та видатки на іншу діяльність (4,01%). Варто зазначити, що протягом 2015 - 2022 рр., структура видатків місцевих бюджетів мала суттєві зміни. Так, наприклад,

значно зменшилася частка видатків на соціальний захист та соціальне забезпечення, а також на охорону здоров'я.

Таблиця 2.3 - Склад і структура видатків місцевих бюджетів за 2015-2022 рр., млрд. грн.

Показник	**2015**	**2016**	**2017**	**2018**	**2019**	**2020**	**2021**	**2022**
Державне управління	9,77	13,19	20,21	27,82	33,87	39,19	45,96	41,14
Частка загальної суми видатків,%	*3,49*	*3,76*	*4,07*	*4,88*	*5,98*	*8,20*	*7,70*	*8,49*
Освіта	80,92	90,85	130,71	165,71	187,10	199,43	249,08	232,11
Частка загальної суми видатків, %	*28,89*	*25,92*	*26,35*	*29,04*	*33,04*	*41,71*	*41,71*	*47,93*
Охорона здоров'я	59,40	62,87	85,24	93,23	89,82	50,87	33,11	30,95
Частка загальної суми видатків, %	*21,21*	*17,94*	*17,18*	*16,34*	*15,86*	*10,64*	*5,54*	*6,39*
Соціальний захист та соціальне забезпечення	70,43	104,17	140,68	145,50	103,16	24,00	28,07	29,15
Частка загальної суми видатків, %	*25,15*	*29,72*	*28,36*	*25,50*	*18,22*	*5,02*	*4,70*	*6,02*
Культура і спорт	11,56	14,13	19,50	18,36	21,15	21,35	26,75	22,05
Частка загальної суми видатків, %	*4,13*	*4,03*	*3,93*	*3,22*	*3,73*	*4,47*	*4,48*	*4,55*
Житлово-комунальне господарство	15,67	17,53	27,20	30,05	34,38	32,13	56,73	39,52
Частка загальної суми видатків, %	*5,60*	*5,00*	*5,48*	*5,27*	*6,07*	*6,72*	*9,50*	*8,16*
Економічна діяльність	21,95	37,97	58,24	77,27	82,05	94,18	112,36	60,13
Частка загальної суми видатків, %	*7,84*	*10,83*	*11,74*	*13,54*	*14,49*	*19,70*	*18,81*	*12,42*
Інша діяльність	7,24	5,63	8,35	5,33	6,00	6,31	4,80	19,86
Частка загальної суми видатків, %	*2,58*	*1,61*	*1,68*	*0,93*	*1,06*	*1,32*	*0,80*	*4,10*
Міжбюджетні трансферти	3,14	4,17	5,97	7,31	8,73	10,66	40,38	7,96
Частка загальної суми видатків, %	*1,12*	*1,19*	*1,20*	*1,28*	*1,54*	*2,23*	*6,76*	*1,64*
Разом видатків	**280,08**	**350,52**	**496,09**	**570,58**	**566,26**	**478,11**	**569,43**	**484,3**

Джерело: розраховано автором на основі [41]

Крім того, проаналізуємо зміну частки видатків місцевих бюджетів у ВВП та у Зведеному бюджеті України за 2015-2022 рр.

Із рис. 2.11 бачимо нестійку тенденцію зміни частки видатків у відношенні до валового внутрішнього продукту. До 2017 року вона зростає, після спостерігається тенденція зменшення частки. У 2022 році показник склав 4,5%, що на 12,1% менше.

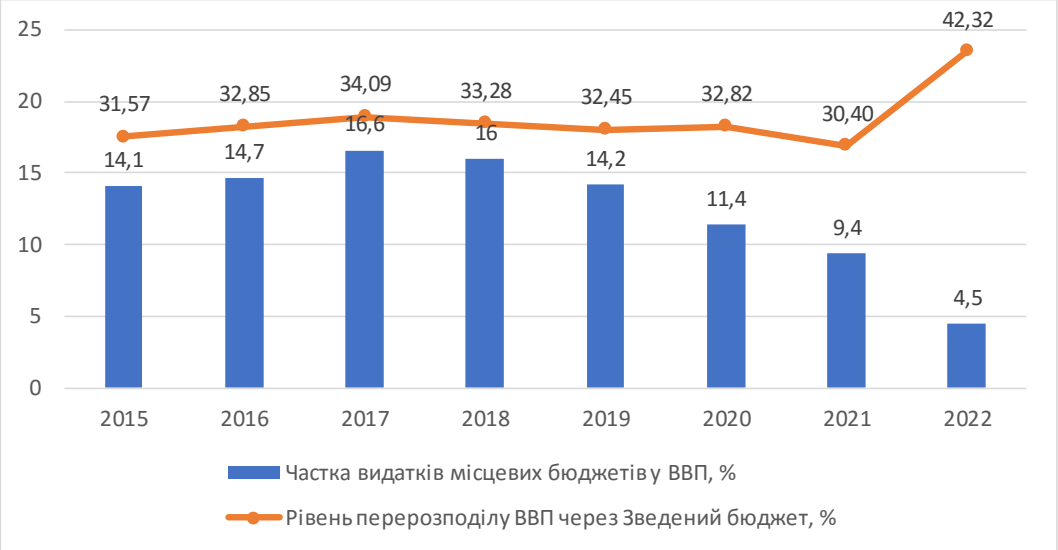

Рисунок 2.11 - Частка видатків місцевих бюджетів у ВВП, %

Джерело: розраховано автором на основі [44]

Щодо динаміки частки видатків місцевих бюджетів у зведеному бюджеті України (рис 2.12), то вона аналогічна до зміни частки видатків місцевих бюджетів до ВВП. Тобто до 2017 року спостерігається тенденція зростання, після – спадання.

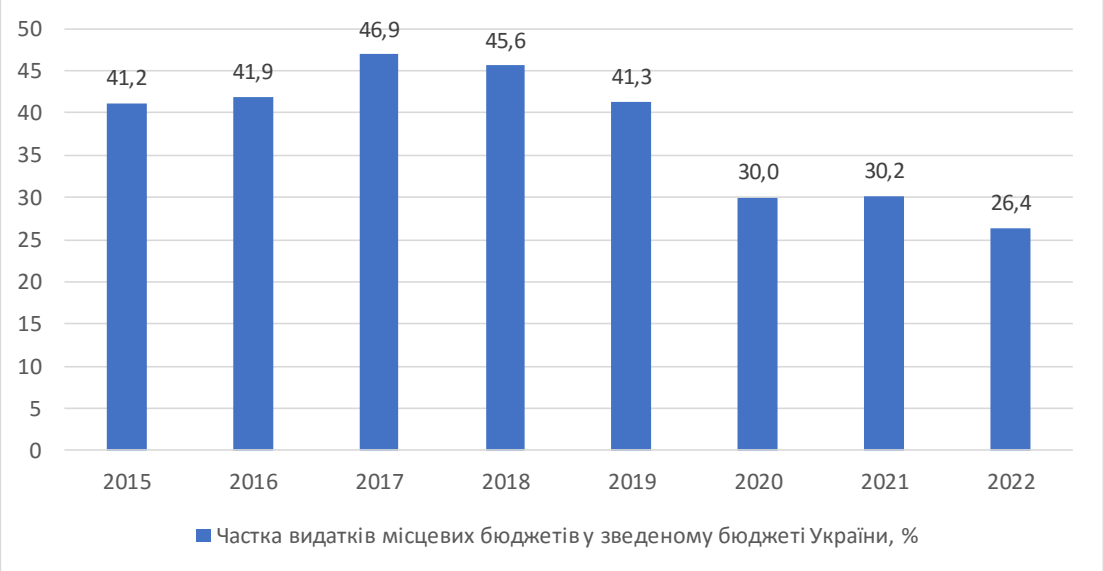

Рисунок 2.12 - Частка видатків місцевих бюджетів у зведеному бюджеті України, %

Джерело: розраховано автором на основі [42]

Такі зміни свідчать про неоднозначні наслідки реформи децентралізації. Зростання частки видатків до певного моменту може вказувати на успішність періоду активної імплементації реформ, коли місцеві органи влади отримували

більше повноважень та відповідальність. Однак, подальше зменшення цього показника може свідчити про виклики та труднощі у фінансовій стійкості місцевих бюджетів, або ж про ефективні заходи з раціоналізації видатків та удосконалення фінансового управління на місцях.

Також слід звернути увагу і на порівняння частки видатків на утримання різних рівнів органів місцевого самоврядування у доходах загального фонду (без врахування міжбюджетних трансфертів) в залежності від типу бюджету (рис. 2.13).

Починаючи із 2018 року витрати на утримання ОМС базового рівня, тобто територіальних громад, щорічно зменшувалися. Частка цих видатків становила 23,4% у 2018 році і майже вдвічі зменшилася до 12,9% у 2022 році. У той же час витрати на управління на районному рівні залишалися стабільно високими.

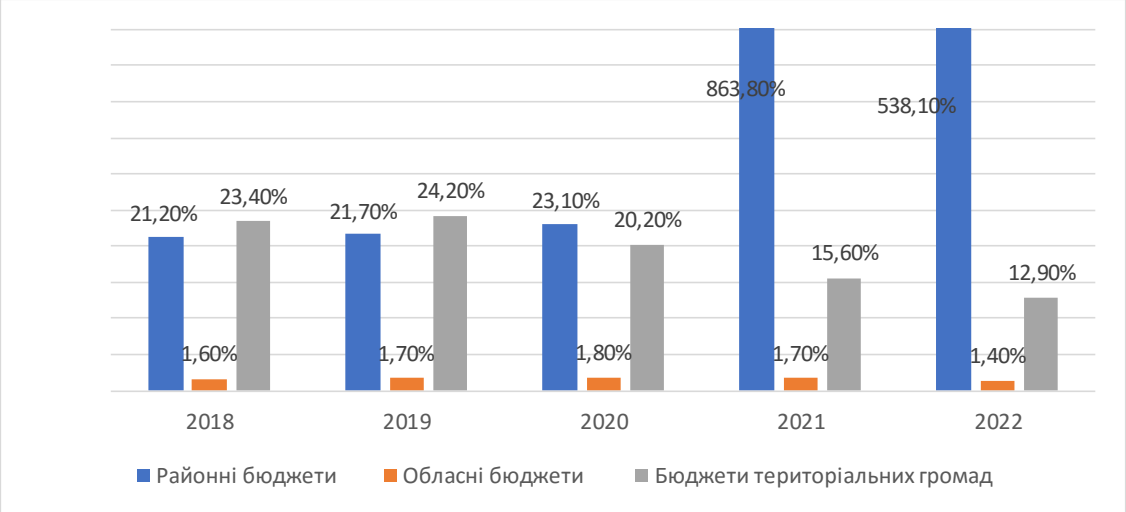

Рисунок 2.13 - Частка видатків на утримання ОМС у доходах загального фонду (без врахування міжбюджетних трансфертів) за 2018-2022 рр., %

Джерело: розраховано автором на основі [24]

Отже, проаналізувавши видаткову частину зведеного бюджету у ході реформи децентралізації, бачимо що вона мала неоднозначний вплив на структуру видатків, частки видатків місцевих бюджетів у ВВП та у Зведеному бюджеті.

РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ БЮДЖЕТНОЇ СИСТЕМИ В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ

3.1 Оцінка фінансової стійкості бюджетів України

Оцінити ефективність впровадження реформи децентралізації можна за допомогою оцінки фінансової стійкості бюджету, що показує спроможність місцевих органів влади виконати покладені на них повноваження. Дана методика полягає в розгляді ефективності бюджету за допомогою трьох комплексних показників. Фінансова стійкість може бути оцінена за допомогою групи показників, що наведені у табл. 3.1

Таблиця 3.1 - Показники оцінки фінансової стійкості бюджетів

Показник	Розрахунок
Показники фінансової спроможності бюджету	
Коефіцієнт забезпечення доходами	співвідношення доходів місцевих бюджетів (без врахування міжбюджетних трансфертів) до доходів зведеного бюджету України
Коефіцієнт податкової самостійності	співвідношення власних податкових надходжень місцевих бюджетів до загальної суми податкових надходжень місцевих бюджетів
Коефіцієнт концентрації власних доходів	співвідношення доходів місцевих бюджетів (без врахування міжбюджетних трансфертів) до ВВП
Коефіцієнт дотаційності	співвідношення обсягу поточних трансфертів до загальних доходів місцевого бюджету
Коефіцієнт бюджетного покриття	співвідношення доходів місцевих бюджетів (без врахування міжбюджетних трансфертів) до видатків місцевих бюджетів
Коефіцієнт загальної податкової стійкості	співвідношення податкових доходів місцевих бюджетів до видатків місцевих бюджетів
Показники фінансової автономії місцевих бюджетів	
Коефіцієнт самостійності	співвідношення доходів місцевих бюджетів (без врахування міжбюджетних трансфертів) до загальної суми доходів місцевих бюджетів (включаючи трансферти)
Коефіцієнт бюджетної залежності	співвідношення міжбюджетних трансфертів до суми видатків місцевих бюджетів та міжбюджетних трансфертів
Коефіцієнт стійкості дохідної бази	співвідношення доходів місцевих бюджетів до видатків місцевих бюджетів

Продовження табл. 3.1

Показники ефективності місцевих бюджетів	
Коефіцієнт дефіцитності місцевого бюджету	співвідношення дефіциту/профіциту місцевих бюджетів до загальної суми доходів місцевих бюджетів (включаючи трансферти)
Коефіцієнт бюджетної результативності	доходи місцевих бюджетів (без врахування міжбюджетних трансфертів) в розрахунку на одного жителя
Коефіцієнт бюджетної забезпеченості	видатки місцевих бюджетів в розрахунку на одного жителя
Коефіцієнт стабільності дохідної частини бюджету	співвідношення податкових доходів місцевих бюджетів до міжбюджетних трансфертів

Джерело: [15]

Така система показників надає уявлення щодо ефективності бюджетної політики та збалансованості доходів з видатками

Оцінка стійкості місцевих бюджетів є одним з ключових етапів оцінки рівня фінансової децентралізації в країні. У табл. 3.2 наведено значення основних показників стійкості місцевих бюджетів України за 2015- 2022 рр.

Відповідно до табл. 3.2, показники фінансової стійкості бюджету мають неоднозначну динаміку. У період з 2015 – 2018рр. вони свідчать про підвищення фінансової спроможності місцевих бюджетів, але з 2019 року вони мають тенденцію до погіршення. Наприклад, коефіцієнт забезпечення доходами досягав свого максимального значення 23,33% у 2019 р., і зменшився до 18,12% в 2022 році, що свідчить про загальну негативну динаміку після 2021 року. Коефіцієнт податкової самостійності показує, що найвища ступінь податкової самостійності була досягнута у 2016 р., значення показника на рівні 28,79%, але далі вона знижувалася. Коефіцієнт концентрації власних доходів, що показує частку власних доходів місцевих бюджетів до ВВП, мав найменше значення в 2015 році (6,05%) і демонструє неоднозначну тенденцію впродовж 2016-2022 рр., коливаючись від 6,92% до 7,70%. Коефіцієнт дотаційності показує позитивну тенденцію, зменшуючи залежність місцевих бюджетів від дотацій Державного бюджету України з 59,10% у 2015 р. до 24,68% у 2022 р. Коефіцієнт бюджетного покриття власними коштами досяг найменшого значення у 2015 році (42,99%) і зріс до 82,20% у 2022 році. У групі показників фінансової спроможності, останнім є коефіцієнт загальної податкової стійкості, і його

динаміка також є позитивною. Зазначений показник відзначився зростанням з 35,07% у 2015 році до 42,19% у 2016 році. Протягом наступних років, від 2017 до 2020 року, він збільшувався, досягаючи рівня 59,73%. У 2021 році відбулось невеличке зниження, але у 2022 році показник відновив свій ріст, досягнувши значення 81,24%.

Таблиця 3.2 - Показники оцінки фінансової стійкості місцевих бюджетів України за 2015-2022 рр.

Показник/Рік	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Показники фінансової спроможності бюджету								
Коефіцієнт забезпечення доходами	18,46%	21,80%	22,56%	22,30%	23,33%	22,64%	22,74%	18,12%
Коефіцієнт податкової самостійності	27,58%	28,79%	26,17%	26,28%	27,26%	26,54%	26,00%	18,75%
Коефіцієнт концентрації власних доходів	6,05%	7,15%	7,70%	7,42%	7,57%	7,38%	6,92%	7,67%
Коефіцієнт дотаційності	59,10%	53,38%	54,30%	53,09%	46,38%	33,95%	34,91%	24,68%
Коефіцієнт бюджетного покриття	42,99%	48,69%	46,26%	46,29%	53,13%	65,18%	63,28%	82,20%
Коефіцієнт загальної податкової стійкості	35,07%	42,91%	40,52%	40,75%	47,78%	59,73%	58,05%	81,24%
Показники фінансової автономії місцевих бюджетів								
Коефіцієнт самостійності	40,90%	46,62%	45,70%	46,91%	53,62%	66,05%	62,11%	71,72%
Коефіцієнт бюджетної залежності	38,32%	35,79%	35,46%	34,38%	31,49%	25,09%	27,85%	22,05%
Коефіцієнт стійкості дохідної бази	105,10%	104,43%	101,21%	98,68%	99,10%	98,68%	101,89%	114,62%
Показники ефективності місцевих бюджетів								
Коефіцієнт дефіцитності місцевого бюджету	4,87%	4,22%	-0,46%	-1,52%	-1,12%	-1,46%	-0,73%	-0,83%
Коефіцієнт бюджетної результативності	28,15%	40,07%	54,13%	62,65%	71,80%	74,93%	91,80%	96,70%
Коефіцієнт бюджетної забезпеченості	65,10%	81,83%	116,26%	135,35%	135,13%	114,79%	145,07%	117,64%
Коефіцієнт стабільності дохідної частини бюджету	56,45%	75,18%	73,74%	77,79%	103,94%	178,29%	150,37%	287,20%

Щодо показників фінансової автономії місцевих бюджетів, вони теж коливаються протягом 2015-2022рр. Коефіцієнт самостійності, що показує частку власних доходів місцевих бюджетів у загальній сумі доходів, мав найнижче значення у 2015 році, складаючи 40,90%, і поступово зріс та досяг 71,725% у 2022 році. Коефіцієнт бюджетної залежності, який відображає співвідношення міжбюджетних трансфертів до видатків місцевих бюджетів, систематично зменшувався з 38,32% у 2015 році до 22,05% у 2022 році, Коефіцієнт стійкості податкової бази, який відображає відношення доходів до видатків місцевих бюджетів, коливався протягом розглянутого періоду, рухаючись в діапазоні від 98,68% до 114,62%.

Показники ефективності місцевих бюджетів, такі як коефіцієнт дефіцитності місцевого бюджету, коефіцієнт бюджетної результативності, коефіцієнт бюджетної забезпеченості та коефіцієнт стабільності дохідної частини бюджету, теж відзначаються нестійкою тенденцією. Коефіцієнт дефіцитності місцевого бюджету свідчить про зростання дефіциту місцевих бюджетів в Україні, з максимальним значенням -1,52% у 2018 р. Коефіцієнт бюджетної результативності та коефіцієнт бюджетної забезпеченості демонструють позитивну тенденцію до зростання, що свідчить про покращення результативності та фінансового забезпечення місцевих бюджетів. Коефіцієнт стабільності дохідної частини бюджету також показує позитивну тенденцію, оскільки протягом останніх трьох років він утримується на рівні, вищому за 1, що свідчить про стабільність дохідної частини місцевих бюджетів.

Отже, результати аналізу показників фінансової стійкості місцевих бюджетів України, свідчать про те, що ніякі кризові явища в країні не похитнуло стійкість місцевих бюджетів. Звичайно дана методологія розрахунку не враховує інфляційні процеси в країні, та ряд інших важливих показників, проте, в загальному, ми можемо сказати, що реформа децентралізації запущена в 2015 році повністю себе виправдала, і дозволяє бюджетам залишатися фінансово стійкими в непростих умовах сучасності.

3.2. Проблеми та напрями розвитку в контексті децентралізації влади в України

Розглядаючи розвиток та особливості фінансової децентралізації в Україні, важливо визначити проблематичні аспекти, що виникають у ході децентралізаційних процесів в країні, та визначити шляхи для подальшого розвитку регіонів.

Однією із основних проблем є недосконаліть нормативно-правової бази. Із запровадженими змінами до Бюджетного та Податкового кодексу, прийнятих нових законів, необхідно було і прийняти зміни до Конституції, які потрібні для подальшого просування реформи та її завершення, оскільки вона не відображає не відображає новий реальний стан речей в країні внаслідок об'єднання громад.

Наступною проблемою варто виділити відсутність чіткого розподілу повноважень між органами об’єднаних територіальних громад та місцевих органів виконавчої влади. Бюджетний кодекс розподілив доходи та видатки між рівнями влади, проте відповідальність за якість наданих послуг не закріплено за жодним рівнем влади. Деякі види видатків отримують фінансування як з місцевого, так і з Державного бюджету, залежно від підпорядкування установ у сфері охорони здоров'я, освіти та інших галузях. На відміну від функціональних повноважень, основний принцип розподілу видаткових обов'язків ґрунтується на об'єктному підході, залежно від підпорядкування, а не на функціональних повноваженнях. Це створює одну з ключових суперечностей у міжбюджетних відносинах. Також це свідчить про невиконання останнього пункту статті 4 Європейської Хартії місцевого самоврядування, недосконалі взаємовідносини між державним і місцевими бюджетами, які проявляються у тому що в Україні ОТГ, в певній мірі, залежать від політики врегулювання міжбюджетних відносин, яка поступово повинна переходити від забезпечення бюджетними ресурсами ОТГ до бюджетного регулювання.

Дублювання повноважень та поглиблення дисбалансів у форматі

«ресурси-повноваження» теж є проблемою при запровадженні бюджетної децентралізації. Подвійність функцій і компетенцій призводить до того, що в кінцевому підсумку жоден з органів влади на будь-якому рівні не несе відповідальності за власні дії. А це, у свою чергу, створює сприятливі умови для корупційних правопорушень.

Також проблемою є делеговані повноваження (соціальне забезпечення, охорона здоров'я, освіта) та незначні власні повноваження місцевих органів влади (вирішення місцевих питань), що не дозволяє забезпечити максимально високий рівень надання суспільних послуг в цих сферах.

Варто звернути увагу на високу залежність від урядових трансфертів, зокрема дотацій та субвенцій. Через таку залежність виникає ризик фінансової нестабільності місцевих бюджетів. Звідси і може випливати наступна проблема - дефіцит фінансових ресурсів місцевих бюджетів (без врахування міжбюджетних трансфертів) для виконання делегованих повноважень.

Крім того, можна виділити ще ряд проблем, що виникли в ході запровадження реформи децентралізації:

– неефективне використання фінансових ресурсів об'єднаними територіальними громадами;

– через недостатній рівень інформованості населення щодо реформи децентралізації та її позитивного впливу на розвиток громад, відсутня підтримка місцевого населення при об'єднанні територіальних громад;

– низький рівень кваліфікації співробітників органів місцевого самоврядування, що може мати такі негативні ефекти як нераціональне використання місцевих бюджетних коштів, формування місцевих бюджетів, що не відповідають поставленим цілям та завданням соціально-економічного розвитку регіону, відсутність розробки стратегії для розвитку громади, або його низька якість;

– великий ризик виникнення корупційних схем через недосконалість контролю за діяльністю органів місцевого самоврядування;

– зростання фінансово-економічної диференціації у рівнях розвитку

територій.

Враховуючи вищезазначені проблеми, необхідно визначити напрями розвитку регіонів України під час реформи децентралізації.

Необхідно ввести зміни і до Конституції України, а не тільки до Бюджетного та Податкового кодексу, для зростання економіки країни, підвищення рівня та якості життя населення.

Також, слід вдосконалити законодавство задля забезпечення стабільного та чіткого розподілу повноважень, прав та обов'язків між усіма рівнями влади (державна, обласна, об'єднані територіальні громади тощо) та точно визначити їх функції. Такий розподіл повноважень сприятиме оптимізації процесу надання послуг громадянам, визначенню справедливого розподілу коштів та підвищить економічне становище громад. Крім того чітке визначення функцій завадить дублюванню повноважень, що на даний момент існує, зокрема в обласних та районних радах, а також у розподілі власних та делегованих повноважень.

Крім-того, покращення комунікації між державними органами та органами місцевого самоврядування, забезпечить цілісність системи різних рівнів влади та їх єдності у діях для розвитку регіонів та України в цілому. Рішення, що були прийняті центральними органами влади, повинні бути обґрунтованими, логічними та заздалегідь повідомленими органам місцевого самоврядування.

Для зменшення залежності від центральних органів та для забезпечення автономності, фінансової стабільності місцевих бюджетів можна підвищити роль місцевих податків і зборів та збільшити їх частку у доходах цих бюджетів, зокрема шляхом збільшення частки до 80% податку на доходи фізичних осіб та до 20% податку на прибуток. Однак важливо врахувати, що існує ризик поглиблення міжрегіональних розбіжностей між економічно розвиненими та менш розвиненими регіонами в області надання суспільних послуг, та при цьому є ризик збільшення трансфертів з державного бюджету та підвищення їх залежності. Тому необхідно знаходити баланс та сприяти розвитку всіх регіонів з метою зменшення цих розбіжностей.

Для вирішення проблеми недостатнього фінансування місцевих бюджетів, одним з можливих напрямків може бути розширення податкової бази на території місцевих громад. Це можна досягнути через привертання інвестицій та створення сприятливих умов для розвитку підприємництва та малого бізнесу в громадах. Крім того, слід розглянути можливість перегляду розподілу фінансових ресурсів між різними рівнями місцевого самоврядування, враховуючи розмір та фінансову потужність окремих місцевих громад.

Необхідно також впровадити прозорий та ефективний державний фінансовий контроль за використанням бюджетних коштів органів місцевого самоврядування, та за діяльністю керівників на різних рівнях ланок управління. В рамках цього, потрібно визначити напрямки здійснення аудиту за галузевим спрямуванням, ідентифікувати конкретних осіб, що є суб'єктами контролю, підвищити ступінь відповідальності керівників усіх рівнях влади, створити чіткі та прозорі методики оцінки ефективності фінансового контролю, тощо.

Крім того, потрібно підвищити рівень підготовки кадрів співробітників органів місцевої влади, за допомогою консультацій та методичних послуг від виконавчої влади, тренінгів, курсів, навчань. Також слід впровадити регулярний моніторинг рівня підготовки працівників шляхом тестування та співбесід.

Ще одним із напрямів розвитку є вдосконалення систему планування регіонального розвитку, адже децентралізація має доповнювати виконання регіональної стратегії держави та забезпечувати рівномірний розвиток усіх громад України. Для досягнення цього, важливо розробити методику оцінки відповідності стратегій регіонів загальнодержавним цілям, уникнути протиріч, дотримуватися концепції середньострокового планування,. Також необхідно розробити зрозумілий механізм розподілу міжбюджетних трансфертів, спрямований не лише на бюджетне вирівнювання для забезпечення поточних потреб, а на стимулювання розвитку. Крім того, слід розробити методику оцінки результативності стратегій регіонів та провести додаткові консультації з питань, які викликають обговорення.

Також доцільно створити єдину та стандартизовану базу даних, що буде

стимулюватиме громадян до активної участі в розвитку своїх громад. Це сприятиме зниженню рівня корупції та наддасть можливість здійснювати всебічний аналіз діяльності органів місцевої влади. Така база даних дозволить визначити індивідуальні рекомендації щодо розвитку громади на основі доказів, які будуть ґрунтуватися на актуальних інформаційних засадах.

Окрім цього, розвиток децентралізаційних процесів стає викликом для громад в умовах війни та, у перспективі, в післявоєнний період. Один із очевидних наслідків воєнних подій на території України є недовиконання місцевих бюджетів, через введення податкових пільг, з метою зменшення фінансового навантаження на населення та бізнес, масовий відтік людських ресурсів за кордон, ускладнення умов для ведення бізнесу. Саме тому потрібно визначити нові напрямки процесу децентралізації, оскільки попередня система не може ефективною в умовах сучасних викликів.

Міністерство регіональної політики та Асоціація міст України внесли пропозицію щодо зміни типології територій, яка передбачає застосування різних стратегій управління, різних в економічній та податковій політиці. Згідно з новою типологією, визначено чотири категорії територій: тимчасово окуповані; території, з бойовими діями; опорні території (прифронтові території, що надають першу допомогу що надають допомогу в районах з активними бойовими діями); території глибокого тилу (найбільш безпечні і області, куди переселилося основне населення та куди переводять свою діяльність підприємства).

Введення такого нового підходу до категоризації територій є доцільним. Тому що, для територій у глибокому тилу можна розглянути можливість делегування прав, особливо у сфері адміністрування місцевих податків та зборів. Це може стати більш ефективним, порівняно із централізованим адмініструванням податків з боку держави, і зменшити ймовірність уникнення сплати податків. Водночас, на територіях, де тривали бойові дії, слід акцентувати увагу на стимулюванні інвестиційної діяльності.

Загалом, в країні необхідно розвивати процеси децентралізації, оскільки

навіть у критичний період самоорганізація населення показала свою ефективність. Водночас важливо посилити державний контроль над діяльністю місцевих органів самоврядування, розробити ефективну модель підтримки та відбудови постраждалих регіонів, а також забезпечити гнучке стратегічне планування, в якому будуть враховані різні сценарії розвитку подій в конкретних громад та в країні. Також доцільно буде переглянути принцип справляння податку на доходи фізичних осіб, та змінити справляння даного податку за місцем реєстрації юридичної особи на справляння за фактичним місцем проживання працівника.

3.3 Світовий досвід впровадження реформи децентралізації

Важливим є досвід європейських країн у побудові ефективного бюджетного процесу та забезпеченні високої фінансової дисципліни під час децентралізації. Цей досвід варто враховувати та використовувати при вирішенні проблем, що виникають у процесі децентралізації.

Загалом виділяють три основні моделі місцевого самоврядування Європейських країн, що склались у процесі історичного розвитку. Серед них виділяють:

– по-перше, англосаксонська модель характеризується високим рівнем автономії органів місцевого самоврядування із одночасним сильним контролем з боку громад та відсутністю органів державної влади та державних уповноважених на місцях. Така модель успішно функціонує у Великобританії, Іспанії, Італії;

– по-друге, континентальна, що передбачає одночасне поєднання прямого державного управління та місцевого самоврядування, із обмеженою автономією самоврядування та наявністю спеціальних органів державного управління для контролю за діяльністю органів місцевого самоврядування. Така модель

притаманна таким країнам, як Бельгія, Болгарія, Польща, Франція, Нідерланди, Словаччина;

– по-третє, змішану модель, яка поєднує риси двох попередніх та характеризується тим, що у певних ланках місцевого самоврядування виборний орган може бути представлений державною адміністрацією, а також може бути ланкою муніципального рівня. Така модель чітко прослідковується у Австрії та Німеччині [49,с.686].

На певному етапі реформи децентралізації, разом із створенням ефективних адміністративно-територіальних структур, вирішення питань щодо розподілу обов'язків та компетенцій між органами публічної влади, а також визначення відповідних повноважень для місцевого самоврядування набуває великого значення. При цьому, надання повноважень місцевому самоврядуванню здійснюється з урахуванням принципу субсидіарності, спрямованого на максимальне наближення надання соціальних послуг до населення, з урахуванням того, що вирішення конкретних питань має залишається на тому рівні влади, який може це зробити найбільш ефективно.. Багато країн використовують принцип загальної компетенції для розподілу повноважень між різними гілками влади.

Враховуючи особливості бюджетних систем країн, вчені визначають три моделі розподілу доходів між бюджетами різних рівнів:

– розподіл податкових надходжень та інших доходів між різними рівнями бюджетної системи країни. Ця модель частково застосовується в США;

– розщеплення доходів від оподаткування через закріплення конкретних часток податкових надходжень за бюджетами різних рівнів в межах єдиної податкової ставки. Ця модель частково використовується в Німеччині;

– встановлення на рівні адміністративно-територіальних утворень надбавок до загальнодержавних податків. Ця модель характерна для Швеції.

Незважаючи на наявність різних моделей місцевого самоврядування та національних особливостей у розподілі повноважень між місцевими та центральними органами влади, можна виділити декілька спільних ознак, що

характеризують децентралізаційні процеси в країнах Європи:

– принцип рівності та перерозподіл ресурсів;

– вирівнювання якості державних послуг на всій території держави;

– розвиток місцевої та регіональної автономії на демократичних засадах;

– максимально ефективне вирішення місцевих проблем;

– забезпечення культурної, мовної та етнічної ідентичності;

– економічна конкуренція між місцевим та регіональними рівнями влади [35, с.139].

Розглянемо більш детально досвід впровадження реформи децентралізації в європейських країнах, а саме Італії, Німеччини, Польщі, Франції Словаччини та Латвії.

Внаслідок реформи децентралізації в Італії було створено трирівневу систему організації влади в країні: регіон – провінція – комуна. В регіональних бюджетах у них зосереджені видатки на функціонування охорони здоров'я, освіти, транспортних мереж, а також надання адміністративних послуг для промисловості та бізнесу зосереджені в регіональних бюджетах. Також регіони взяли на себе відповідальність за територіальне планування та розвиток. Для ефективного виконання обов'язків, регіонам необхідні достатні ресурси, що включають в себе власні надходження, такі як податки та інші надходження, розмір та обсяг яких визначається регіональною радою. Крім того, регіони отримують кошти через рівномірний розподіл фондів від держави, які призначені для підтримки економічного розвитку та зменшення соціальних та економічних нерівностей. Провінції відповідають за підтримку та розвиток громадського транспорту, авторизацію та контроль приватного транспорту, дороги в межах провінцій, надання інфраструктури середньої освіти, економічний розвиток, а також за підтримку співпраці та партнерства між комунами. Завдання комун полягає у впровадженні та зборі місцевих податків, у регулюванні діяльності місцевої поліції, наданні соціальних послуг на місцевому рівні, а також в управлінні питаннями, такими як торгівля, збір та утилізація сміття, місцева транспортна інфраструктура, освітлення вулиць та

соціальне житло [49,с.686].

Місцеві органи влади Італії мають повноваження самостійно встановлювати ставки місцевих податків та зборів, що є суттєвим джерелом фінансування для потреб на місцевому рівні. Така італійська модель виявилася ефективною, сприяючи підвищенню ефективності використання бюджетних коштів, покращенню якості надання громадських послуг та стимулюванню економічної активності на регіональному рівні.

Досвід проведення децентралізаційних реформ Німеччини для України є теж важливим та актуальним. Німецька модель децентралізації влади передбачає собою процес делегування повноважень та обов'язків «згори вниз», при цьому центральні органи влади не призначають місцеві. Навпаки, місцеві органи самоврядування є виборними та не підпорядковані центральному уряду, що надає їм автономію у прийнятті рішень. Територіальними одиницями є землі, округи, райони та общини (базова ланка). Бюджетна децентралізація в Німеччини передбачає участь держави в бюджетному регулюванні, де завдання земель включає культуру, освіту та науку, а все, що стосується життя громади відноситься до повноважень общин [23.с.726]. Також особливістю бюджетної системи є закріплення за кожним рівнем податків, які направляються лише до одного з бюджетів. Крім того громади мають право самостійно встановлювати податкові ставки та вибирати джерела оподаткування.

Враховуючи подібність концепцій реформи бюджетної децентралізації цікавим для України є досвід унітарної країни Польщі. У Польщі бюджетна децентралізація стала завершальною стадією реформ після змін у місцевому самоврядуванні та адміністративно-територіальному устрої. Ці зміни призвели до встановлення трирівневої системи територіальних одиниць: "гміна – повіт – воєводство", що відрізняється від попередньої "гміна – воєводство". Джерелами власних доходів бюджетів гміни стали: податок на нерухомість, сільськогосподарський податок, лісовий податок, податок з транспортних засобів, з доходів фізичних осіб, податок на спадщину, а також низка зборів: гербовий, місцевий, адміністративний та ін. [17, с.24-25]. При цьому, доходи

також формуються за рахунок надходжень від податку на доходи фізичних та юридичних осіб, а також цільових субвенцій та дотацій.

У процесі реформи також було зменшено кількість державних службовців, що позитивно вплинуло на зменшення бюджетних витрат на управління. Одніє із ключових змін, також була реформа механізму перерозподілу податкових надходжень між державним та місцевими бюджетами. На сьогоднішній день понад 40% прибуткових податків, майже 7% від доходів корпоративних податків і 100% податків на нерухомість зосереджені у місцевих бюджетах.

Внаслідок реформи децентралізації відбулося чітке розмежування обов'язків та повноважень між центральною та місцевою владою в Польщі. Основні напрямки діяльності центрального уряду залишилися національна політика, безпека та оборона, а також розробка стратегічних напрямків розвитку країни. Місцеві органи влади отримали завдання управління власними справами, включаючи забезпечення економічного розвитку регіонів, управління бюджетними коштами та майном територіальної громади, проведення незалежної фінансової діяльності та наближення системи надання послуг до населення. Таким чином, на сьогоднішній день основні повноваження та фінансові ресурси в Польщі знаходяться на рівні гмін.

У контексті загальноєвропейського руху децентралізації влади, Франція відзначається своєрідністю, оскільки, визнаючи принципи децентралізації та субсидіарності, реформи територіальної організації влади та розподіл повноважень між державними і місцевими органами влади реалізувалися за своїм власним, відмінним від загальноєвропейського сценарієм. Тут існує кілька рівнів адміністративно-територіального поділу (регіон, департамент та комуна), але основною (базовою) територіальною одиницею вважається комуна [33, с. 196 – 198]. На відміну від інших європейських країн, які здійснювали децентралізацію шляхом об'єднання територіальних одиниць базового та вищого рівня, Франція вирішила не примушувати злиття комун і, натомість, активно сприяла міжмуніципальному співробітництву.

Також, варто відзначити, що законодавство Франції повністю регулює

всі аспекти, що пов’язані з організацією та діяльністю місцевого самоврядування на всіх рівнях адміністративно-територіальної структури. Усі нормативні акти об’єднані в Адміністративному кодексі, який виступає як «конституція» для місцевого самоврядування.

В результаті децентралізаційних процесів було запроваджено нові повноваження для місцевих органів влади, створено нові інститути та вдосконалено процедури їхнього впровадження. Також було посилено роль депутатів місцевих органів влади. Згідно з законом про компетенції, держава передала частину повноважень, розподіливши їх відповідно до завдань та цілей кожного рівня влади: регіонам були делеговані повноваження в сфері економічного розвитку, комунам – в сфері управління питаннями урбанізації, департаментам - соціальні питання.

Досвід Словаччини у впроваджені децентралізаційної реформи теж є доцільним. Дана держава, маючи ряд економічних проблем та корупцію, все ж таки поступово, у кілька етапів провела ряд реформ. Отже, було скасовано області і замість трьох рівнів управління залишилось два: райони і територіальні одиниці. Внаслідок здійснених змін державна влада була максимально відокремлена від місцевої, що дозволило вирішити більшість проблем. Уряд Словаччини має обмежений перелік функцій, проте по сьогодні існує контроль за діяльністю місцевої влади в частині делегованих повноважень.. Щодо фінансування свої функцій, громади використовують власні доходи, тоді як фінансування делегованих повноважень здійснюється через цільові трансферти.

Розглянемо ще модель реформування децентралізації у Латвії. Тут впровадження адміністративно-територіальної реформи зазнавало значних труднощів через опір громад об'єднуватися громадам та недостатню здатність новостворених громад виконувати необхідні функції. Щодо фінансової сторони реформи, основними джерелами доходів місцевих бюджетів тут є податкові надходження, трансферти з державного бюджету, місцеві мита, взаєморозрахунки місцевих спільнот, та платежі за наданні послуги. Однією з ключових складових структури надходжень є податок на доходів фізичних осіб,

який розподіляється між державним та місцевим бюджетами. Значну частину в структурі становить податок на нерухомість, який розраховується на основі кадастрової вартості [49, с.686].

В результаті аналізу розвитку децентралізаційних процесів в таких країнах, як Італія, Німеччина, Польща, Франція, Словаччина та Латвія можна зробити наступні висновки: процес фінансової децентралізації в усіх країнах супроводжувався адміністративною децентралізацією та укрупненням муніципалітетів для забезпечення спроможних громад; податкові надходження (власні та розподілені) займають ключову роль в структурі доходів місцевих бюджетів, також вагому роль мають міжбюджетні; найбільш бюджетоутворюючим податком в усіх країнах є податок на доходи фізичних осіб; структура видатків місцевих бюджетів серед розглянутих країн відрізняється, але найбільш важливими повноваженнями муніципалітетів є фінансування соціального забезпечення, освіти, економічної діяльності та охорони здоров'я.

Також розглянувши різні моделі децентралізації у різних країнах, можна сказати, що досвід кожної з них є унікальним та відображає конкретні особливості її розвитку. Тому при врахуванні зарубіжного досвіду для України, варто звернути увагу на її особливості економічного та політичного розвитку.

Проаналізувавши зарубіжний досвід, можна виділити ключові напрямки впровадження децентралізації влади в Україні:

– чітке визначення повноважень, прав та обов'язків різних рівнів влади. Це сприятиме досягненню балансу інтересів у системі публічних відносин;

– впровадження ефективної регіональної політики, з орієнтацією на забезпечення рівномірного розвитку на різних рівнях (місцевий, регіональний);

– реалізація принципу субсидіарності для подолання конфліктів інтересів між виконавчої та місцевою владою;

– розширення повноважень територіальних громад у вирішенні проблем, що стосуються їхнього життєзабезпечення;

– впровадження бюджетної реформи з урахуванням загальнонаціональних

та місцевих інтересів.

Отже, світовий досвід засвідчує, що впровадження децентралізації охоплює різні сфери, сприяє розвитку людського потенціалу та консолідації суспільства, що сприяє вирішенню широкого спектру економічних, правових, політичних, етнічних проблем і т.д.

ВИСНОВКИ

Реформа децентралізації є однією з найважливіших реформ, що проводилися протягом останніх років, яка мала на меті надати самостійність місцевим громадам у формуванні бюджетів та використанні бюджетних коштів, покращити процеси формування та розподілу фінансових ресурсів на місцевому рівні та удосконалити міжбюджетні відносини для побудови спроможних, ефективних та прозорих громад.

Децентралізація є системою взаємодії між центральною владою та адміністративно-територіальними одиницями, що передбачає передачу функцій, фінансових ресурсів та повноважень у фінансовій сфері.

Основними змінами, що відбулись у бюджетній системі України в ході реалізації реформи фінансової децентралізації та які позитивно вплинули на її збалансування, є надання права органам місцевого самоврядування самостійного формування місцевих бюджетів, обирати установи, що обслуговують рахунки місцевого бюджету, здійснювати місцеві зовнішні запозичення, зміни у видах місцевих податків так зборів, розширення джерел находжень до місцевих бюджетів, запровадження нормативного розмежування ПДФО (для бюджетів міст обласного значення, районів, об'єднаних територіальних громад відсоток відрахувань склав 64%, до обласних – 15%, а до бюджету м. Києва – 40%),. Ще однією із ключових змін в ході реформи є об'єднання територіальних громад, станом на сьогодні їх 1469.

Для кращого розуміння впливу децентралізації на бюджетну систему, було здійснено оцінку дохідної та видаткової частини бюджетів. По-перше, було проаналізовано динаміку доходів Зведеного бюджету і визначено систематичний ріст зміни обсягів доходів державного та місцевих бюджетів в Україні. Проте при вертикальному аналізі було визначено, що темпи приросту доходів, які зараховуються до Держбюджету зростають швидшими темпами ніж місцеві. По-друге, аналіз частки доходів Зведеного бюджету у ВВП показав

динаміку зростання частки доходів місцевих бюджетів у ВВП України, яка за аналізований збільшилася у 1,5 рази, і причиною такої тенденція є нарощення дохідної бази місцевих бюджетів в ході реформи децентралізації. По-третє, динаміка частки доходів місцевих бюджетів (загальний фонд без врахування міжбюджетних трансфертів) у Зведеному бюджеті України показала зниження концентрації фінансових ресурсів на центральному рівні.

Також було проаналізовано безпосередньо доходи, структуру місцевих бюджетів. З моменту активного впровадження фінансової децентралізації доходи місцевих бюджетів зростають, а основними джерелами доходів місцевих бюджетів є податкові надходження, особливо надходження від податку на доходи фізичних осіб, місцевих податків і зборів та трансфертів. Проте, частка трансфертів з державного бюджету у доходах місцевих протягом аналізований період зменшувалася, що свідчить про зменшення залежності місцевих бюджетів від дотацій з Державного бюджету України, підвищення самостійності місцевих бюджетів і це позитивно впливає на збалансування бюджетної системи.

Щодо видаткової частини, то суттєвих змін у динаміці та структурі видатків Зведеного бюджету після впровадження реформи не спостерігалося. Щодо частки видатків місцевих бюджетів у ВВП та у Зведеному бюджеті України, до 2017 року частка зростала, після – спадала. Основними причинами таких змін є те, що з 2018р. було скорочення капітальних видатків та збільшення субвенцій. Зростанням даних показників до певного періоду свідчить про успішність імплементації реформи децентралізації, проте подальше зменшення цих показників показує, що виникли труднощі у фінансовій стійкості місцевих бюджетів.

Оцінка фінансової стійкості бюджетів показала, що із початком реформи децентралізації у 2014 р., ряд показників місцевих бюджетів значно покращився: підвищилася самостійність бюджетів та стійкість їх дохідною бази із поступовим зменшенням залежності від дотацій і субвенцій із Державного бюджету України, підвищилися загальна податкова стійкість, коефіцієнт

бюджетного покриття, бюджетна результативність та забезпеченість. Однак, не зважаючи на зазначені покращення, забезпеченість українських місцевих бюджетів власними фінансовими ресурсами залишається невисокою.

Крім того, серед основних проблем, які стримують позитивний вплив децентралізації є: висока залежність від дотацій та субвенцій, недосконаліть відносин між державними та місцевими органами влади, нечіткий розподіл владних повноважень між різними рівнями влади, невисокий рівень кваліфікацій місцевого самоврядування, високий ризик корупційних схем, відсутність контролю за використанням коштів та інші.

Аналіз розвитку децентралізації в Італії, Німеччини, Польщі, Франції Словаччини та Латвії підкреслив, що тенденції в Україні відображають загальноєвропейські. Це стосується як аспектів адміністративної децентралізації (зменшення кількості муніципалітетів шляхом їх об'єднання), так і фінансових аспектів (розподіл податкових надходжень, забезпечення місцевих бюджетів власними податками і т.д.). Місцеві органи влади в Україні отримали також подібні повноваження, включаючи обслуговування загальнодержавних потреб, управління економічними питаннями, екологічний захист, житлово-комунальні послуги, охорону здоров'я, культуру, спорт, освіту та соціальний захист.

Для підвищення позитивного впливу децентралізації на розвиток регіонів України, окрім світового досвіду, слід враховувати власні особливості цього процесу в Україні. Серед перспектив розвитку можна виділити покращення законодавства, розширення повноважень територіальних громад , встановлення державного фінансового контролю за використанням коштів місцевих бюджетів і діяльністю керівників різних рівнів, громадський контроль за діяльністю органів влади, чіткий розподіл повноважень між різними рівнями влади, розширення повноважень територіальних громад, підвищення значущості місцевих податків і зборів, поліпшення адміністрування податків і зборів, розвиток співпраці між муніципалітетами, створення єдиної стандартизованої бази даних, покращення системи місцевих запозичень та комунікації між державними і місцевими органами влади.

Оцінюючи перспективи розвитку регіонів України в умовах фінансової децентралізації, важливо розглядати також вектори розвитку в повоєнний період. Зокрема, враховуючи критичну ситуацію в країні, визначено, що самостійність органів місцевого самоврядування та самоорганізація населення є ключовими для ефективного прийняття рішень. Тому, необхідно продовжувати процеси децентралізації, вводячи при цьому державний контроль за діяльністю органів місцевої влади. Також варто розглянути передачу адміністрування місцевих податків і зборів органам місцевої влади на безпечних територіях та враховувати місце проживання співробітників при зарахуванні податку на доходи фізичних осіб.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України : від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР : станом на 01.01 2020р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text (дата звернення: 05.10.2023).

2. Бюджетний кодекс України: Закон України від 08.07.2010 № 2150–VIII. Відомості Верховної Ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17/ed20150920#Text (дата звернення: 05.10.2023).

3. Податковий кодекс України : Кодекс України від 02.12.2010 р. № 2755-VI: станом на 23.11.2023р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text (дата звернення: 05.10.2023).

4. Про схвалення Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 1 квітня 2014 року № 333-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-%D1%80#Text (дата звернення: 10.10.2023).

5. Про добровільне об’єднання територіальних громад: Закон України від 05.02.2015р. № 157-VIII URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/157-19 (дата звернення: 10.10.2023).

6. Про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо зарахування окремих адміністративних зборів до місцевих бюджетів: Закон України від 08.09.2016р. № 1509-VIII URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1509-19#Text (дата звернення: 10.10.2023).

7. Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо податкової реформи» № 71-VIII від 28.12.2014 р. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/71-19. (дата звернення: 10.10.2023).

8. Європейська хартія місцевого самоврядування : Хартія Ради Європи від 15.10.1985 р. : станом на 16.11. 2009 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_036#Text (дата звернення: 05.10.2023).

9. Бедринець М. Д. Бюджетна децентралізація як необхідна умова регіонального розвитку Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Економіка». 2018. №9. С. 98–102.

10. Беля А. Р. Аналіз формування доходів місцевих бюджетів в умовах адміністративно-фінансової децентралізації. Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. 2018. №1. С. 133–137.

11. Беновська Л. Я. Фінансове вирівнювання в контексті реформи децентралізації влади: проблеми та перспективи. Світ фінансів. 2019. № 2. С. 85- 97.

12. Беспалов М. О. Особливості фінансової децентралізації в контексті світового досвіду. Економіка та держава. 2020. № 11. С. 112–115.

13. Бліщук К.М. Фінансова децентралізація: проблеми та перспективи Ефективність державного управління. 2018. № 4 (57). С. 178-189

14. Бондарук Т. Г., Вінницька О. А., Дубина М. В. Теоретичні аспекти бюджетної децентралізації в контексті реформ державного управління в Україні. Світ фінансів. 2018 №2(55). С. 7-19

15. Бондарук Т. Методичний інструментарій оцінки фінансової стійкості місцевих юджетів України. Світ фінансів. 2019. №2. С. 13

16. Варцаба В. І., Сембер С. В., Траньович Ю. П. Аналіз впливу процесу децентралізації на бюджетний потенціал територіальних громад. Науковий вісник Ужгородського Університету. Серія Економіка. 2023. №2(62). С. 107-115

17. Гижко А. П. Світові практики впровадження децентралізації та їх досвід для України. Політичне життя. 2020. № 1. С. 22-29.

18. Глизнер С. Поняття, типи та причини запровадження децентралізації в Україні. Науковий журнал «Політикус». 2019. №1. С. 36-40.

19. Горохова Л., Невинна Н. Досягнення та перспективи реформи децентралізації в Україні. Вісник Львівського університету. Серія філософсько-

політологічні студії. 2023. №46. С. 253-261.

20. Грубляк О. Основні вектори змін місцевих бюджетів у контексті бюджетної децентралізації та воєнного стану. Галицький економічний вісник. Т.: ТНТУ. 2023. Том 80. № 1. С. 59–67.

21. Данилишин Б. М., Пилипів В. В. Децентралізація у країнах ЄС: уроки для України. Регіональна економіка. 2016. № 1. С. 5–11.

22. Дейч М.Є. Децентралізація в Україні: проблеми, шляхи їх вирішення. Вісник економічної науки України. 2020. № 1 (38). С. 66-72.

23. Демченко О. П., Яковенко К. А. Європейський досвід бюджетної децентралізації та перспективи для України. Економіка і суспільство. 2018. №16. С. 724–730.

24. Децентралізація в Україні. URL: https://decentralization.gov.ua/ (дата звернення: 03.10.2023).

25. Дребот Н.П., Семеген І.Б. Реформа децентралізації в Україні: поточний стан та перспективи розвитку. Науковий вісник НЛТУ України. 2019. т. 29. № 4. С.24-27

26. Дяків, В. Перехід від централізованої до децентралізованої держави в контексті загальноєвропейських політичних тенденцій: на прикладі Великобританії, Німеччини та Франції. Молодий вчений. 2021. №9 (97). С. 133 - 137.

27. Заславська О.І., Огородник В.О. Фінансова децентралізація в Україні: стан, проблеми та перспективи розвитку. Науковий вісник Ужгородського університету. 2017. №2. С. 261-266

28. Західна О. Р, Петришин Х.Р. Бюджетна децентралізація: аналіз її впровадження в Україні та світі . Молодий вчений. 2022. С. 80–86

29. Захожай К. В., Шаталов Є.В. Особливості фінансування збалансованого розвитку держави. Економіка та держава. 2022. № 9. С. 83-87.

30. Клівіденко Л. М., Мацедонська Н.В. Світовий досвід бюджетної децентралізації та шляхи його впровадження в Україні. Східна Європа: економіка, бізнес та управління. 2017. № 6. С. 124-129.

31. Кнір М., Делас В., Будник М. Бюджетна децентралізація та її вплив на соціально-економічний розвиток регіонів України. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Економіка. 2020. №5. С. 11–18.

32. Коваленко С. О. Фінансова децентралізація в Україні та її перспективи. Бізнес Інформ. 2019. №4. С. 300–306.

33. Когут Ю.М., Ковач-Румп Г.Л. Фінансова децентралізація в Україні та її вплив на формування місцевих бюджетів: досягнення і недоліки. Ефективна економіка. 2021. №9. 7 с.

34. Колодій О. М. Досвід децентралізації у Франції. Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Державне управління. 2018. Т. 29(68), № 1. С. 195-199.

35. Кузьмак О.М. Світовий досвід формування бюджетного потенціалу місцевих фінансів в умовах децентралізації. Економічний форум. 2021 №1(2). С. 135-141.

36. Кулішенко Т. Децентралізація державної влади: основні підходи. Вісник Донецького національного університету. 2016. № 1. С. 17-20

37. Легкоступ І. І., Андрюк А.М. Бюджетна децентралізація в Україні: необхідність, результати та перспективи. Гроші, фінанси і кредит. Інфраструктура ринку. 2020. №39. С. 339–345.

38. Лисенко Ж. П., Олексин А. Г. Проблеми та шляхи удосконалення реформи фінансової децентралізації з урахуванням міжнародного досвіду. Гроші, фінанси і кредит. 2020. № 3. Том 31 (70). С. 63-67.

39. Лисяк Л. В., Сальникова Т.В. Напрями вдосконалення бюджетної політики України в умовах децентралізації. Науковий погляд: економіка та управління. 2017. №2. С. 42–56.

40. Маслов А., Гладковська А. Сутність, типи, форми, можливості і загрози децентралізації. Ефективна економіка. 2019. № 2. С. 9

41. Міністерство фінансів України: виконання доходів місцевих бюджетів. URL: https://mof.gov.ua/uk/vykonannia-dokhodiv-mistsevykh-biudzhetiv

(дата звернення: 25.10.2023).

42. Моніторинг процесу децентралізації влади та реформування місцевого самоврядування. URL: https://decentralization.gov.ua/mainmonitoring (дата звернення: 25.10.2023).

43. Опарін В. М., Сарнецька Я. А. Імперативи бюджетного регулювання в Україні в умовах фіскальної децентралізації. Фінанси України. 2020. № 1. С. 58-72.

44. Орловська Ю. В., Кірюхін Р.О. Децентралізація влади в Україні: проблеми та перспективи розвитку Економічний простір. 2021. № 172. С 87-92.

45. Осіпова Л.В., Погребняк О.Ю. Переформатування бюджетної системи України в умовах децентралізації влади. Глобальні та національні проблеми економіки.2017. №16. С. 207-211

46. Остапчук В. Фінансова децентралізація в Україні: поточний стан та перспективи розвитку. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. 2017. №23(2). С. 68-71.

47. Офіційний сайт Міністерство фінансів України. URL: https://mof.gov.ua/uk (дата звернення: 05.10.2023).

48. Петленко Ю., Міланченко В. Фінансова децентралізація як напрямок підвищення фінансової незалежності місцевих бюджетів. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. 2020. № 4. С. 39-47.

49. Пігуль Н. Г., Люта О.В. Зарубіжний досвід проведення децентралізаційних реформи. Глобальні та національні проблеми економіки. 2016. № 9. с. 684-688

50. Роман В. Досвід децентралізації та деконцентрації влади країн ЄС. Державне управління та місцеве самоврядування. 2016. №2. С.51-58

51. Сірик З. Фінансова децентралізація як передумова нарощення потенціалу місцевого самоврядування в Україні. Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. 2020. №1. С. 10-20.

52. Сокирко О.С., Плахотнюк В.В. Аналіз стану доходів місцевих

бюджетів при реалізації реформи бюджетної децентралізації. Бізнес Інформ. 2019. № 7. С. 304–311.

53. Стащук О.В., Жук М.І. Вплив реформи децентралізації та бюджетної ефективності територій. Економіка та суспільство. 2021. №25. С. 11

54. Стойко О. Я., Шубенко І. А. Оцінка фінансових показників діяльності територіальних громад України. Проблеми економіки. 2022. № 2 (52). С. 163-174.

55. Сторонянська І., Патицька О. Адміністративно-фінансова децентралізація: цілі реформи та результати першого етапу. Регіональна економіка. 2019. № 1. С. 3-13.

56. Ступницька Т.М., Немченко Г.В. Проблеми фінансової децентралізації в Україні Економіка харчової промисловості. 2016. Т.8, №1. С. 67-72

57. Сукач О.М., Луценко Н.О. Бюджетна децентралізація в Україні: проблеми і перспективи. Вісник Східноєвропейського університету економіки і менеджменту : науковий журнал. 2017. № 2 (23). С. 120–128.

58. Фещенко Н. Сутність та особливості децентралізації: понятійний апарат. Вісник ЖНАЕУ. 2016. № 1. Т. 2. С. 167-179.

59. Фурдичко Л.Є. Децентралізація: фінансова незалежність місцевих бюджетів України. Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. 2018. №5 (115), с. 39-42.

60. Цимбалюк І. Сутнісна характеристика фінансової децентралізації та її вплив на формування доходів місцевих бюджетів. Регіональна економіка. 2019. №4. С. 113-119

61. Шевченко О. В., Романова В. В., Жаліло Я. А. та ін. Децентралізація і формування політики регіонального розвитку в Україні. Національний інститут стратегічних досліджень. 2020. С. 153.

62. Щебетун І. С., Волошина К. Ю. Проблеми реформування місцевого самоврядування: зарубіжний досвід та українські реалії. Правничий часопис Донецького національного університету імені Василя Стуса. 2022. № 2.

С. 82- 91.

63. Юрченко К. Вплив фінансової децентралізації на соціально-економічний розвиток регіонів. Національний інститут стратегічних досліджень. 2016. с. 16.

64. Юрчишена І.С. Вплив реформи децентралізації на збалансування бюджетної системи України. Сучасні питання економіки та фінансів: глобальні виклики та тренди. Збірник наукових матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції. 2023. С.210-212

65. Bui T., Kovalchuk O. Financial Decentralization and Fiscal Imbalance of Local Budgets in Ukraine. Scientific Papers NaUKMA. Economics. 2020. Vol. 5, no. 1. P. 21–26.

66. Tolkmitt V., Volokhova I., Ignatenko R. Financial decentralization in Ukraine in the context of european trends. Financial and credit activity problems of theory and practice. 2022. Vol. 4, no. 45. P. 36–47.

ДОДАТКИ

Додаток А

Табл. А.1.- Принципи бюджетної системи

Назва принципу	**Характеристика**
1) принцип єдності	єдність бюджетної системи України забезпечується єдиними правовою базою, грошовою системою, регулюванням бюджетних відносин і бюджетною класифікацією, єдністю порядку виконання бюджетів та ведення бухгалтерського обліку і звітності;
2) принцип збалансованості	повноваження на здійснення витрат бюджету мають відповідати обсягу надходжень до бюджету на відповідний бюджетний період. Дотримання принципу збалансованості бюджету закладає основи мінімізації бюджетного дефіциту;
3) принцип самостійності	усі бюджети є самостійними. Держава коштами державного бюджету не несе відповідальності за бюджетні зобов'язання органів влади Автономної Республіки Крим та органів місцевого самоврядування. Органи влади та органи місцевого самоврядування коштами відповідних бюджетів не несуть відповідальності за бюджетні зобов'язання одне одного, а також за бюджетні зобов'язання держави;
4) принцип повноти	до складу державного і місцевих бюджетів підлягають включенню усі надходження і витрати бюджетів, що здійснюються відповідно до нормативно-правових актів органів державної влади, органів влади Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування;

Продовження табл. А.1

5) принцип обґрунтованості	бюджети формуються на реалістичних макропоказниках економічного і соціального розвитку держави та розрахунках надходжень і витрат бюджетів, що здійснюються відповідно до затверджених методик і правил. До вищезазначених показників відносять: номінальний ВВП; рівень безробіття населення; обмінний курс гривні до іноземної валюти; рівень інфляції; граничний обсяг дефіциту державного бюджету; частку перерозподілу ВВП через зведений бюджет; розмір мінімальної заробітної плати та розмір прожиткового мінімуму; індекс споживчих цін; показники реального сектору економіки; рівень дефіциту бюджету;
6) принцип ефективності та результативності	при складанні та виконанні бюджетів усі учасники бюджетного процесу мають прагнути досягнення цілей, запланованих на основі національної системи цінностей і завдань інноваційного розвитку економіки, шляхом забезпечення якісного надання послуг, гарантованих державою, Автономною Республікою Крим, місцевим самоврядуванням, при залученні мінімального обсягу бюджетних коштів та досягнення максимального результату при використанні визначеного бюджетом обсягу коштів;
7) принцип субсидіарності	розподіл видів видатків між державним бюджетом і місцевими бюджетами, а також між місцевими бюджетами має ґрунтуватись на максимально можливому наближенні надання суспільних послуг до їхнього безпосереднього споживача.

Продовження таблиці А.1

8) принцип цільового використання бюджетних коштів	бюджетні кошти використовуються лише на цілі, визначені бюджетними призначеннями та бюджетними асигнуваннями. Нецільовим використанням бюджетних коштів державного чи місцевого бюджету вважається їх витрачання на цілі, що не відповідають бюджетним призначенням, встановленим законом про державний бюджет або рішенням про місцевий бюджет; напрямам використання бюджетних коштів, визначеним у паспорті бюджетної програми (у разі застосування програмно-цільового методу у бюджетному процесі) або в порядку використання бюджетних коштів; бюджетним асигнуванням (розпису бюджету, кошторису, плану використання бюджетних коштів);
9) принцип справедливості та неупередженості	державний та місцеві бюджети базуються на засадах справедливого і неупередженого розподілу суспільного багатства між громадянами і територіальними громадами;
10) принцип публічності та прозорості	передбачає інформування громадськості з питань складання, розгляду, затвердження, виконання державного і місцевих бюджетів, а також контролю за виконанням усіх бюджетів.

Джерело: [2]

Додаток Б

Таблиця Б.1 - Склад і структура доходів місцевих бюджетів за 2014-2022 рр., млрд. грн.[45]

Показник	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Податкові надходження	87,3	98,2	146,9	201,0	232,5	270,5	285,6	346,7	391,9
Частка загальної суми доходів, %	37,68	33,34	40,13	40,03	41,34	48,26	60,57	59,70	70,60
Неподаткові надходження	12,3	20,2	21,9	26,0	28,0	26,1	21,5	27,2	22,2
Частка загальної суми доходів, %	5,31	6,86	5,98	5,18	4,98	4,66	4,56	4,68	4,00
Доходи від операцій з капіталом	1,1	1,7	1,4	1,9	2,1	2,9	3,5	3,5	2,3
Частка загальної суми доходів, %	0,47	0,58	0,38	0,38	0,37	0,52	0,74	0,60	0,41
Цільові фонди	0,4	0,4	0,5	0,6	0,7	0,6	0,6	0,5	0,3
Частка загальної суми доходів, %	0,17	0,14	0,14	0,12	0,12	0,11	0,13	0,09	0,05
Трансферти	130,6	174,0	195,4	272,6	298,9	260,3	160,2	202,7	137,0
Частка загальної суми доходів,%	56,37	59,08	53,37	54,29	53,15	46,44	33,98	34,91	24,68
Разом доходів	231,7	294,5	366,1	502,1	562,4	560,5	471,5	580,7	555,1

Джерело: розраховано автором на основі [45]

Додаток В

Табл. В.1 - Структура доходів місцевих бюджетів за областями за 2022 р.

Область/Показник	Податкові надходження	Неподаткові надходження	Доходи від операцій з капіталом	Цільові фонди	Трансферти
Вінницька	53,61%	13,32%	0,00%	0,15%	33,07%
Волинська	55,47%	5,64%	0,00%	0,04%	38,89%
Дніпропетровська	71,69%	5,21%	0,00%	0,08%	23,10%
Донецька	58,42%	2,42%	0,11%	0,02%	39,17%
Житомирська	59,34%	8,61%	0,70%	0,03%	32,05%
Закарпатська	54,18%	8,33%	0,92%	0,02%	37,49%
Запорізька	58,50%	3,90%	0,00%	0,05%	37,60%
Івано-Франківська	56,21%	4,66%	0,21%	0,00%	38,92%
Київська	62,67%	4,48%	0,90%	0,09%	32,85%
Кіровоградська	50,99%	6,54%	0,28%	0,01%	42,19%
Луганська	38,64%	1,57%	0,08%	0,01%	59,79%
Львівська	67,07%	5,71%	1,92%	0,03%	27,22%
Миколаївська	57,25%	6,28%	0,16%	0,04%	36,47%
Одеська	65,07%	6,05%	0,00%	0,66%	28,22%
Полтавська	62,70%	4,93%	0,00%	0,04%	32,34%
Рівненська	52,73%	6,44%	0,27%	0,00%	40,56%
Сумська	55,63%	5,06%	0,19%	0,00%	39,11%
Тернопільська	45,30%	7,24%	0,00%	0,00%	47,47%
Харківська	59,58%	4,27%	0,00%	0,05%	36,14%
Херсонська	38,50%	3,01%	0,37%	0,11%	32,98%
Хмельницька	52,54%	14,33%	0,15%	0,00%	45,33%
Черкаська	55,75%	6,49%	0,00%	0,00%	37,76%
Чернівецька	46,34%	8,75%	0,00%	0,00%	44,91%
Чернігівська	56,81%	6,53%	0,00%	0,00%	36,66%
м. Київ	84,99%	3,75%	0,58%	0,08%	10,60%